

DE ROODBORSTTAPUIT

PERIODIEK VAN HET SAMENWERKINGSVERBAND VAN OOST-BRABANTSE VOGELWERKGROEPEN

Adressenlijst afgevaardigden Samenwerkingsverband van Oost-Brabantse Vogelwerkgroepen

VOGELWACHT UDEN

Jan-Willem Hermans	Beukenlaan 22	5409 AS Odiliapeel	04132 - 72777
Wim Janssen	Rechtestraat 26	5409 AJ Odiliapeel	04132 - 73625

VOGELWERKGROEP IVN VALKENSWAARD

Ad van Asten	Waalreseweg 73 ^a	5554 HB Valkenswaard	04902 - 41271
--------------	-----------------------------	----------------------	---------------

VOGELWERKGROEP KNNV EINDHOVEN

Ruud Bossong	Floraplein 23	5644 JS Eindhoven	040 - 114162
--------------	---------------	-------------------	--------------

VOGELWERKGROEP DE KEMPEN

Henk Hendriks	Groesstraat 5	5662 ET Geldrop	040 - 853372
Tom Heijnen	Postbus 762	5201 AT Den Bosch	073 - 125454 tst. 2426

VOGELWERKGROEP MIDDEN-BRABANT

Ad van Poppel	Scarlattistraat 108	5049 GC Tilburg	013 - 553121
Loek Hilgers	Jeroen Boschstraat 18	5062 LE Oisterwijk	04242 - 84978

VOGELWERKGROEP DE PEEL

Sjef Benders	Wilhelminastraat 58	5721 KK Asten	04936 - 1367
Jan v.d. Loo	Vlinkert 29	5725 AH Asten	04936 - 2522

VOGEL- EN NATUURWACHT 's-HERTOGENBOSCH

Dick Jansen	Postbus 207	5140 AE Waalwijk	
Gerard Sluyter	Sumatrastraat 28	5215 AZ Den Bosch	073 - 140741

VOGELWERKGROEP SON

Bart Reker	Limburglaan 8	5691 KR Son	04990 - 72043
------------	---------------	-------------	---------------

VOGELWERKGROEP BEST

Chiel de Vries	Joos Bankert 14	5684 BP Best	04998 - 73916
----------------	-----------------	--------------	---------------

VOGELWERKGROEP NUENEN

Jurgen Sloots	Heikampen 68	5672 SN Nuenen	040 - 834835
---------------	--------------	----------------	--------------

VOGELWERKGROEP IVN GELDROP

Piet van Happen	Waardstraat 15	5662 EN Geldrop	040 - 862739
Ben de Ruyter	Heibeekstraat 40	5662 EG Geldrop	040 - 857391

VOGELWERKGROEP IVN OSS

Fred de Wit	A. Kuyperstraat 51	5344 GA Oss	04120 - 31625
-------------	--------------------	-------------	---------------

TECHNISCH AFGEVAARDIGDEN

SOVON DISTRIKSKOORDINATOR OOST-BRABANT

Jan van Diermen	Postbus 460	5460 AL Veghel	04130 - 40102
-----------------	-------------	----------------	---------------

PROVINCIALE PLANOLOGISCHE DIENST NOORD-BRABANT (avifauna-onderzoek midden en oost Brabant)

Frans Post	Postbus 762	5101 AT Den Bosch	073 - 125454 tst. 2426
------------	-------------	-------------------	------------------------

BESTUUR SOV

Voorzitter:

Sjef Benders	Wilhelminastraat 58	5721 KK Asten	04936 - 1367
--------------	---------------------	---------------	--------------

Sekretaris:

Tom Heijnen	Postbus 762	5201 AT Den Bosch	073 - 125454 tst. 2426
-------------	-------------	-------------------	------------------------

Penningmeester:

Frans Post	Postbus 762	5201 AT Den Bosch	073 - 125454 tst. 2426
------------	-------------	-------------------	------------------------

Overige leden:

Ad van Asten	Waalreseweg 73 ^a	5554 HB Valkenswaard	04902 - 41271
Ad van Poppel	Scarlattistraat 108	5049 GC Tilburg	013 - 553121

REDAKTIE "DE ROODBORSTTAPUIT"

Hans v.d. Laarschot (eindredactie)	Rinkveld 7	5721 SP Asten	04934 - 1555
Tom Heijnen	Postbus 762	5201 AT Den Bosch	073 - 125454 tst. 2426
Loek Hilgers	Jeroen Boschstraat 18	5062 LE Oisterwijk	04242 - 84978

BETALINGEN

Te voldoen op gironummer 5617837 t.n.v. F.A.H.E. Post, penningmeester SOV, Postbus 762, 5201 AT Den Bosch. Abonnement "De Roodborsttapuit" 1984; voor leden van aangesloten werkgroepen f 10,-, voor overige abonnees f 20,-. Betreffende bedrag te voldoen op bovenvermeld gironummer onder vermelding van "Roodborsttapuit 1984". Oude nummers (ad f 5,-) en kopieën van artikelen (ad f 0,30 per kopie) op aanvraag verkrijgbaar bij de penningmeester SOV.

SOV-BERICHTEN

VAN HET BESTUUR

Sinds februari van dit jaar kent het SOV, zoals bekend, een bestuur. Een van de taken van het bestuur is het voorbereiden van de algemene vergaderingen, waarin tal van zaken met de afgevaardigden van de diverse werkgroepen worden besproken. De afgevaardigden stellen hun eigen werkgroepen op de hoogte. Door verschillende oorzaken blijkt een deel van de achterban niet of nauwelijks op de hoogte te zijn van de werkzaamheden van het SOV. Individuele vogelaars weten nauwelijks wat het Samenwerkingsverband voor activiteiten ontplooit. Om dit alles enigszins te ondervangen zal het bestuur in de toekomst, via de Roodborsttapuit, in het kort verslag uitbrengen betreffende de lopende zaken van het SOV. Op deze manier hoopt het bestuur, dat iedereen beter geïnformeerd blijft omtrent het SOV.

Aangezien niet alle leden van de aangesloten vogelwerkgroepen geabonneerd zijn op de Roodborsttapuit, ligt het in de bedoeling om tweemaal per jaar een kort verslag van de verstreken periode op te stellen. Dit verslag zal onder alle leden verspreid worden. We hopen dat door bovenstaande maatregelen de leden zich directer betrokken voelen bij het SOV.

In de achter ons liggende periode heeft het grootste deel van de activiteiten van het SOV bestaan uit tellingen. Zo is in januari j.l. de wintervogeltelling, die ditmaal door de PPD werd georganiseerd, weer met succes uitgevoerd. Dit was reeds de derde maal dat deze telling werd gehouden. De organisatie van de eerste twee tellingen was in handen van het SOV. Aangezien het nog onduidelijk is of de PPD de komende winter weer zo'n wintertelling organiseert, zou bij eventuele doorgang, de organisatie weer in handen van het SOV komen. De afgevaardigden zullen na hun achterban te hebben geraadpleegd binnenkort beslissen wat het SOV gaat doen.

De bekentelling, waaraan bijna alle aangesloten vogelwerkgroepen gaan meewerken, gaat dit najaar van start. In voorgaande jaren zijn door o.a. Midden-Brabant en de Kempen al bekentellingen georganiseerd. Er zijn leuke resultaten behaald (zie elders in dit blad). De algehele coördinatie is in handen van Lex Peeters. Hij heeft de coördinatoren van de werkgroepen op de hoogte gebracht.

Het PPD- broedvogelproject, waaraan diverse vogelaars van aangesloten werkgroepen hebben meegewerkt, heeft haar tweede seizoen achter de rug. Elders in dit blad wordt hiervan verslag gedaan.

Verder is er dit voorjaar de eerste Patrijs-inventarisatie geweest. VWG de Peel, die de organisatie in handen heeft, zal hiervan verslag uitbrengen, hetgeen in de Roodborsttapuit zal worden gepubliceerd. Jammer, dat ze op sommige gegevens zo lang hebben moeten wachten.

2 S.O.V.-BERICHTEN

Zoals gezegd vormen tellingen een groot deel van de activiteiten van het SOV. Het bestuur realiseert zich dat dit slechts een onderdeel is van de te ontplooiën activiteiten. Het ligt in de bedoeling van het bestuur om te inventariseren of er bij de aangesloten werkgroepen behoefte is aan andere activiteiten, die in groter verband georganiseerd of begeleid moeten worden. Suggesties zijn altijd welkom en kunnen naar het sekretariaat worden gestuurd.

De voor dit najaar geplande themadag is verschoven naar voorjaar '85. De werkgroep die zich met de organisatie bezighoudt heeft reeds tal van thema's op het oog. Het geheel zal zich toespitsen op "Vogels in het agrarische landschap". De werkgroep streeft naar een veelzijdig programma, waarbij iedere vogelaar aan zijn trekken zal komen.

Het voorstel van het SOV aan het SOVON, om het SOV als zodanig als distrikt in hun nieuwe structuur op te nemen, is aanvaard. Dit betekent, dat de distriktsgrenzen voor het SOVON overeen zullen gaan komen met de grenzen van ons werkgebied. Het SOV zal gaan fungeren als distriktsraad.

Tot slot; er is een werkgroep Roofvogelbescherming Noord-Brabant, bestaande uit o.a. drie kontaktpersonen controleur-vogelwet, die zich tot doel heeft gesteld gegevens te verzamelen over nestverstoring bij roofvogels. Met behulp van deze gegevens wil men via de controleurs-vogelwet actie gaan ondernemen in probleemgebieden.

Het zal duidelijk zijn dat het slagen van dit project mede zal afhangen van de bereidheid van amateur-vogelaars hieraan mee te werken. Het SOV heeft omtrent deze zaak een afwachtende houding aangenomen. Al of niet meewerken zal voor een belangrijk deel afhangen van afspraken die gemaakt moeten worden betreffende de verzamelde gegevens en natuurlijk van de bereidheid van de aangesloten vogelwerkgroepen hieraan medewerking te verlenen.

Sjef Benders

VWG-EN AAN HET WOORD

VOGELWERKGROEP MIDDEN-BRABANT.

De vogelwerkgroep Midden-Brabant bestaat sinds 29 januari 1979, ruim 5 jaar dus. Op die datum besloten de Roofvogelwerkgroep Meijerij en vogelwerkgroep Falco hun krachten en middelen te bundelen. Gekozen werd voor een compleet nieuwe naam: Vereniging voor vogel- en natuurbescherming Midden-Brabant, kortweg Vogelwerkgroep Midden-Brabant.

De Roofvogelwerkgroep Meijerij werd opgericht in september 1973 in Boxtel door een aantal jongelui die zich aangetrokken voelden tot het lot van de roofvogels en uilen in de Meijerij. Zij legden zich er op toe activiteiten te ontwikkelen die de roofvogel- en uilenstand konden bevorderen. Daartoe was allereerst inventarisatie nodig. Verder werden nestkasten vervaardigd en geplaatst, met name voor Kerkuilen. Er werd ringonderzoek verricht. Een roofvogel- en uilen-revalidatiecentrum werd opgezet en beheerd door Ger van den Oetelaar. Een bijzonder specialistisch en tijdrovend werk en niet altijd even dankbaar.

De vogelwerkgroep Falco werd opgericht in oktober 1974 in Oisterwijk. Deze werkgroep stelde zich ten doel slagvaardig op te komen voor de belangen van natuur en milieu, in het bijzonder voor de vogels. Daartoe werd een aantal activiteiten ontplooid. Allereerst weer inventarisatie, in dit geval gebiedsinventarisatie. Er werd getracht inzicht te verkrijgen in de samenstelling van de broedvogelbevolking en in de veranderingen die daarin optreden. Met name gebieden die op een of andere manier bedreigd werden kregen voorrang, soms op verzoek van andere instanties. Verder werden trekwaarnemingen verricht en wintervogeltellingen georganiseerd. De verkregen gegevens werden o.a. aangewend om te komen tot bescherming van met aantasting bedreigde gebieden.

Er werd kunstmatige nestgelegenheid geschapen. Kasten voor roofvogels en uilen, met name voor de Kerkuil. Kastjes voor mezen, roodstaarten en boomkruipers in de Oisterwijkse Bossen. Futenvlotjes op diverse potentiële broedgebieden van de Fuut. Tot slot werd het lot van verwaarloosde knotwilgen aangetrokken. Er werd begonnen met achterstallig onderhoud en beheer van de knotten.

Al de afzonderlijke activiteiten van beide werkgroepen werden binnen de vogelwerkgroep Midden-Brabant voortgezet. Binnen het geheel bestaan twee werkgroepen: de roofvogelwerkgroep en de werkgroep landschapbeheer. De eerste zet het specialistische werk van de Roofvogelwerkgroep Meijerij voort, de tweede is een groep, voortgekomen uit de oorspronkelijke knotploeg van de vogelwerkgroep Falco. Deze groep verricht naast achterstallig onderhoud en beheer aan knotwilgen ook (achterstallig) onderhoud aan andere knobomen (populier, els, eik, linde) en hakhoutwallen.

Verder is een project ter hand genomen wat de herinrichting van een kleinschalig landschap beoogt van een terrein tegen een dode arm van de Beerze nabij Spoordonk.

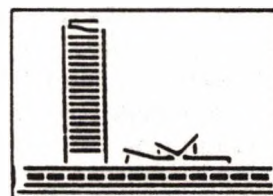
4 VWG-EN AAN HET WOORD

Naast deze en andere specifieke vogelwerkgroep-activiteiten wordt ook veel aandacht besteed aan planologische voornemens en beslissingen van de overheid. Er wordt deelgenomen in voorbereidingskommissies van ruilverkavelingen. Via bezwaarschriftproduces wordt, indien ons inziens nodig, getracht beslissingen van gemeente en provincie te laten uitvallen in het voordeel van de natuur. Er wordt deelgenomen aan manifestaties.

Dit jaar viert de Vogelwerkgroep Midden-Brabant haar tienjarig bestaan. Alle mensen die er lid van zijn, zijn immers al tien jaar met actief vogelbeschermingswerk bezig. Ter gelegenheid daarvan is op een aantal belangstellende bassisscholen een vogelcursus georganiseerd voor de hoogste klassen. Gezien het succes en enthousiasme zou dit best een jaarlijks evenement kunnen worden. Verder is een jubileumbundel uitgegeven met daarin een aantal artikelen van de leden die diverse activiteiten van de V.W.G. belichten.

Kort gezegd is de Vogelwerkgroep Midden-Brabant een vereniging die bruist van de activiteiten, nog steeds groeit en altijd open staat voor nieuwe initiatieven.

AVIFAUNA-ONDERZOEK PPD

Verloop van het broedvogelonderzoek in 1984

Tom Heijnen & Frans Post

Voor het tweede opeenvolgende jaar werden in 1984 weer vele agrarische gebieden onderzocht ten behoeve van het "Avifauna-onderzoek Midden- en Oost-Brabant", dat georganiseerd wordt door de Provinciale Planologische Dienst (PPD) van Noord-Brabant.

De inventarisatiemethodiek bleek ten opzichte van 1983 vrijwel ongewijzigd. Deze deels kwantitatieve, deels kwalitatieve methodiek is ontwikkeld met het doel, om - gezien de beperkte financiële middelen en beschikbare mankracht - binnen enkele jaren een overzicht te hebben van de broedvogels in het agrarische landschap van Midden- en Oost-Brabant.

Het gebied is daartoe in 565 telgebieden van gemiddeld 390 ha. opgedeeld. Ieder telgebied dient minstens een jaar geteld te worden met een intensiteit van tenminste 3-4 bezoeken, die goed over het seizoen gespreid moeten zijn. De gegevens van de kwantitatief te tellen (= wat schaarsere) soorten worden op gebiedskaartjes ingetekend. De kwalitatief te tellen soorten worden per kilometerhok of "afwijkend biotooptype" (bosje, plas, boomgaard e.d.) op formulieren aangekruist. Deze gegevens geven een globaal beeld van de verspreiding van broedvogels. Ze zijn bestemd voor de ontwikkeling en toetsing van streekplannen en (gemeentelijke) bestemmingsplannen en bewijzen ook hun nut bij het opstellen of toetsen van ruilverkavelingsplannen, landinrichtingsplannen en relatienotagebiedsbeschrijvingen.

Een van de drie PPD-inventarisatiemedewerkers (Victor Retel) heeft dit jaar een flinke lap bij Tilburg geïnventariseerd, speciaal in verband met de in voorbereiding zijnde ruilverkavelingen "Alphen en Riel" en "Goirle en de Hilver".

De overige twee (Frans Post en Tom Heijnen) hebben een tot op heden zo goed als "witte plek" in Noordoost-Brabant geteld. Het heeft ons, na het gebied geïnventariseerd te hebben, niet zo verbaasd dat het altijd een witte plek is geweest.

In totaliteit hebben de PPD-medewerkers ruim 70 telgebieden gedaan, hetgeen wat minder is dan vorig jaar. Een belangrijke reden van onze geringe productie is onze bemoeienis met streekplanwerk, bestemmingsplannen en onze inbreng in de zgn. "Werkgroep Hoofdwegenstructuur Noordoost-Brabant" (WEHNOB).

Vorig jaar viel de medewerking van vrijwilligers behoorlijk tegen. Slechts 25-30 % van het toegezegde aantal telgebieden werd afdoende geïnventariseerd. Dit jaar ziet het er gelukkig zeer hoopvol uit. Enkele tientallen vogelaars hebben toegezegd 70 telgebieden te zullen inventariseren en tussentijdse berichten duiden op een hoog percentage aan afdoende inventarisaties.

6 P.P.D.-BERICHTEN

De inventarisatieweekenden te Mill zijn, sociaal gezien en wat betreft verricht inventarisatiewerk, zeer geslaagd te noemen. Wel viel de opkomst een beetje tegen, maar we denken dat de late aankondiging van de weekenden, de enigszins ongelukkige keuze van de data en de grote afstand daar in belangrijke mate aan hebben bijgedragen. We zijn dan ook van mening, dat de inventarisatieweekenden in principe veel kunnen opleveren. Vandaar dat ze volgend jaar ook weer georganiseerd zullen worden.

Last but not least willen we namens de PPD iedereen bedanken, die op haar of zijn wijze aan het PPD-project hebben bijgedragen. We hopen ook volgend jaar weer op uw medewerking te kunnen rekenen.

Adres: Provinciehuis, PPD, afdeling SLI, buro ILG, Brabantlaan 1,
5216 TV Den Bosch.

LOPENDE ONDERZOEKEN

- * SOV Bekentellingen Koördinatie: Lex Peeters, Marialaan 26,
5541 CD Reusel (04976 - 2271)

- * SOV Watervogeltellingen Koördinatie: Ad van Poppel, Scarlattistraat
109, 5049 GC Tilburg (013 - 553121)

- * Kuifleeuwerik Hans van de Laarschot, Rinkveld 7,
5721 SP Asten (04934 - 1555)
Gevraagd: gegevens over verspreiding en
aantallen in Noord-Brabant (zie oproep in
Roodborsttapuit 3(1):39).
Uiterlijk(!) insturen voor 1 november 1984.

- * Kramsvogel F.Hustings, Veldstraat 52, 6533 CD Nijmegen
Gevraagd: gegevens over (mogelijke) broed-
gevallen in Nederland uit de periode 1973-
1984, met vermelding van aard van de waar-
neming(en), datum(data), gebied, atlasblok
en eventueel bijzonderheden (zie oproep in
Roodborsttapuit 3(1): 41).
Uiterlijk(!) insturen voor 1 november 1984.

- * Avifauna-onderzoek PPD Tom Heijnen & Frans Post,
PPD, afdeling SLI, buro ILG, Brabantlaan 1,
5216 TV Den Bosch
(073 - 125454, toestel 2426)
Broedvogelinventarisatie 1984 uiterlijk
voor 1 november 1984 insturen.

Ad van Poppel

In de periode van 1 tot 4 december organiseerde de Werkgroep voor Vogel- en Natuurbescherming Midden-Brabant haar tweede bekendtelling. Een eerdere telling werd gehouden op 20 februari 1983.

Gezien de resultaten van deze eerste telling, en het enthousiasme waarmee werd geteld, werd besloten om dit soort tellingen in de toekomst vaker te organiseren. Omdat bekend is dat bij winterse weersomstandigheden de beken een opvangfunctie vervullen voor watervogels die anders op plassen en vennen verblijven, werd in de winter '82/83 de afspraak gemaakt, dat in geval van een strenge vorstperiode de Middenbrabantse beken geteld zouden gaan worden. Hoewel een echt stevige vorstperiode deze winter uitbleef, werd rond 20 februari, tijdens een korte vorstperiode, toch besloten om een telling uit te voeren. Ook voor de winter '83/84 werd een soortgelijke afspraak gemaakt. Bovendien vonden we dat we iets moesten weten van de functie die de Middenbrabantse beken en waterlopen tijdens normale weersomstandigheden voor watervogels vervullen. Onder normale weersomstandigheden wordt hier de afwezigheid van strenge vorst of sneeuw bedoeld. In het kader hiervan werd de telling van 1-4 december georganiseerd.

Een tweede telling, gepland tijdens winterse weersomstandigheden, kon bij gebrek aan deze omstandigheden niet georganiseerd worden.

Het begrip beek moet bij deze telling niet al te eng worden gezien, want behalve de echte beken werden ook het Wilhelminakanaal, Afwateringskanaal 's-Hertogenbosch-Drongelen, Omleidingskanaal van de Dommel bij Boxtel, kwel sloten langs beken, zandvangers, alsmede een aantal waterlopen in het Rijens Broek geteld. Van de echte beken zijn het met name de gekanaliseerde gedeelten geweest die werden geteld.

Tijdens deze telling, die voornamelijk lopend, en waar mogelijk fietsend werd uitgevoerd, werd in totaal ca. 118 km watergang geteld. Het aantal teluren bedroeg ca. 35.

Het weer

Tijdens deze telling was het ideaal telweer. Het was vier dagen lang zonnig, onbewolkt en er stond weinig wind. De temperatuur lag hierbij tussen de -2°C. en +4°C. overdag, en tot circa -6°C. 's-nachts.

De wind was zwak, kracht 2 of 3, en uit richtingen tussen zuidoost en zuidwest. Omdat ook de dagen voorafgaand aan de telling de hoeveelheid neerslag niet uitzonderlijk was geweest, was de waterstand normaal, maar iets zakkend. Van droogvallende of slikkige oevers was echter geen sprake.

Waarnemers

Door de volgende personen, allen lid van de Werkgroep voor Vogel- en Natuurbescherming Midden-Brabant, werd aan de telling meegedaan. Achter hun naam tussen haakjes het telgebied dat zij hebben geteld.

Arno Braam (6, 9 en 10), Ronald Buskens (13 en 15), George van Daalen (11), Loek Hilgers (4), Frank en Frans v.d. Oetelaar (1), Ad van Poppel (2, 3, 5, 7, 8, 11, 12 en 16*), Miek Slikkerveer (8), Sjef Staps en Rak v.d. Velden (14).

Al deze mensen worden nogmaals hartelijk bedankt voor hun inzet, want zonder hun hulp zouden we er niet in geslaagd zijn om de Midden-brabantse beken in 4 dagen tijd te tellen.

Methode

De tellers werd gevraagd om de telgebieden naar eigen inzicht in te delen in kleinere trajecten, om zodoende achteraf na te kunnen gaan waar bepaalde waarnemingen werden verricht. Hieraan is slechts door enkele tellers gehoor gegeven. Dit kan in de toekomst verbeterd worden door vooraf een indeling in trajecten te maken. Ook een telformulier werd nog niet gebruikt; eveneens ontbrak een lijst van soorten die geteld moesten worden. Hierdoor is een aantal soorten in sommige trajecten wel, in andere trajecten niet geteld. Soorten als fuut-achtigen, reigers, eenden, ganzen, zwanen, waterhoen, meerkoet, steltlopers, meeuwen, ijsvogel, piepers en kwikstaarten zijn echter in alle telgebieden geteld.

Ook de stootvogels werden waarschijnlijk in alle telgebieden geteld. Bij deze groep deed zich, evenals bij reigers, ganzen, steltlopers en meeuwen de vraag voor in hoeverre vogels die een eind van de beek af zitten mogen worden meegeteld. Door deze onduidelijkheden is het geen eenvoudige zaak om de resultaten van een bepaalde beek of watergang met andere te vergelijken, zeker niet wanneer beide telgebieden door andere tellers zijn geteld. Bij toekomstige tellingen zullen hier dus duidelijke richtlijnen voor gegeven moeten worden.

Resultaten

De telling is, ondanks de verbetering die nog op het organisatorische vlak kunnen worden aangebracht, een succes geworden. Doordat vrijwel alle voor watervogels belangrijke watergangen in Midden-Brabant werden bezocht, is de telling nagenoeg volledig geworden.

Een van de zeldzaamheden die werden waargenomen was een onvolwassen mannetje Eidereend, op 4 december op het Wilhelminakanaal te Tilburg. Op 1 januari was dit exemplaar nog aanwezig, maar nu in de Tilburgse Piushaven. Raar was de eveneens op 4 december waargenomen Boomvalk langs het Wilhelminakanaal. Minstens zo leuk was echter het waargenomen aantal ijsvogels, namelijk 8, waarvan 4 langs de Reusel.

* Telgebied 16 (Smalwater, tussen Kleine Aa en Boxtel) werd wel geteld; er werden echter geen beekvogels waargenomen.

De Kolganzen die werden waargenomen hadden betrekking op 78 overvliegende exemplaren in 3 groepen ten noorden van Tilburg. Van de 340 waargenomen Rietganzen werden er 78 foeragerend waargenomen in het Helvoirts Broek en 165 -eveneens foeragerend- in het Rijens Broek. De resterende 97 exemplaren werden waargenomen in 4 overvliegende groepjes tussen Tilburg en Helvoirt.

Ook de Waterpieper wordt tegenwoordig in Midden-Brabant wat vaker waargenomen. Hoewel de soort hier mogelijk wat toeneemt (?), moet dit vooral worden toegeschreven aan een toegenomen vogelkennis, zeker met betrekking tot de Waterpieper. Het grootste aantal werd waargenomen in het stroomgebied van de Zandley, een gebied waar de soort circa 10 jaar geleden al wel werd waargenomen. Ook de enige Grote Gele Kwikstaart werd hier waargenomen, namelijk in de omgeving van de waterzuiveringsinstallatie Tilburg-Noord. Ook de Nijlgans doet het goed, getuige de 6 exemplaren die werden waargenomen.

Van de 17 waargenomen Futen bleken er 15 op de Dommel te zitten, de overige 2 werden waargenomen op het Wilhelminakanaal en op het Afwateringskanaal 's-Hertogenbosch-Drongelen.

Beter verspreid kwam het aantal van 143 Dodaarsjes voor, al was ook hier sprake van enige concentratie op bepaalde wateren. Het talrijkst was de soort weer op de Reusel (telgebied 1 en 2) met in totaal 33 exemplaren. Tweede was de Dommel met 26, op de voet gevolgd door het Omleidingskanaal van de Dommel nabij Boxtel, waar 23 exemplaren werden geteld. Ook het aantal van 16 exemplaren op de Zandley mag hoog genoemd worden. Van het aantal wilde eenden nemen de Dommel en het Wilhelminakanaal de belangrijkste aantallen voor hun rekening. De Wintertaling was met 72 exemplaren het talrijkst op de Essche Stroom, tussen Essch en de Rijksweg Den Bosch-Eindhoven. Voor de overige eendensoorten was het de Dommel die de voorkeur genoot. Voor het Waterhoen was het de Zandley die met 125 exemplaren het hoogst scoorde, gevolgd door de Essche Stroom (inclusief een deel van Voorste en Achterste Stroom) tussen Oisterwijk en Esch, met 119 exemplaren. Ook Dommel, Nieuwe- en Poppelse Ley, en het Wilhelminakanaal leverden nog flink wat Waterhoentjes op. Voor de Meerkoet daarentegen waren alleen de Dommel, en in veel mindere mate het Wilhelminakanaal van belang.

Hieronder volgt tenslotte nog een bespreking per telgebied

1. Reusel (Oisterwijk / Wilhelminakanaal, circa 7 km.). Met name het relatief grote aantal IJsvogels valt hier op, terwijl ook de Blauwe Reiger met 6 exemplaren hier goed vertegenwoordigd was. Van de 4 waargenomen Witgatjes werden er 3 langs dit deel van de Reusel waargenomen. Van de waargenomen Kuifeenden werd 43 % op de Reusel waargenomen.

Tot slot kan worden opgemerkt dat de waarnemers getuige waren van een aanval door een Sperwer op een IJsvogel. Door midden in de beek te duiken wist de IJsvogel te ontkomen.

2. Reusel (Wilhelminakanaal / Diessen, circa 3,5 km.)
Geen bijzonderheden.

3. Beerse (Wilhelminakanaal / Boxtel, exclusief Kampina, 8,5 km.). De meest opvallende soort was hier de Waterpieper, waarvan er aan de Logt 3 exemplaren werden waargenomen. De 2 IJsvogels waarvan sprake is werden waargenomen nabij de Baest en op de splitsing Kleine Aa / Smalwater. Ook de Dodaars was hier goed vertegenwoordigd.
4. Essche Stroom (Oisterwijk / Esch, inclusief een deel van Voorsten en Achterste Stroom, circa 7 km.). Vooral het grote aantal Waterhoentjes valt hier op. Deze werden voor een belangrijk deel waargenomen op het oostelijk deel van de Achterste Stroom, nabij het Eikven te Oisterwijk.
5. Essche Stroom (Esch / Rijksweg Den Bosch-Eindhoven, circa 4 km.). Behalve het groot aantal Wintertalingen geen bijzonderheden te melden.
6. Dommel (stuw Boxel / Den Bosch, circa 13 km.). Van de 15 op de Dommel waargenomen Futen, zaten er 13 op de verbreding ter hoogte van Vught. Wilde Eend en Meerkoet waren hier aanwezig met respectievelijk 64 en 297 exemplaren. Aanzienlijk meer Wilde Eenden zaten tussen het gedeelte Boxtel-St.Michielsgestel (515 exemplaren). Ook de 3 waargenomen Krakeenden werden hier gezien, alsmede 2 Nijlganzen, 11 Dodaarsjes en 3 Knobbelzwanen. De 2 Brilduikers (de enige 2 tijdens deze telling) zaten op het gedeelte tussen de Gestelse- en Halderse brug. Tussen de Halderse brug en de E9 zaten tenslotte nog 306 Meerkoeten.
7. Zandley (Tilburg Noord / Lovense brug circa 20 km.). Ondanks de slechte waterkwaliteit was deze watergang ook nu weer de moeite waard. Eveneens geteld werd in dit geval het bijbehorende vloedveldencomplex met bijbehorende slootjes. Het aantal Dodaarsjes was redelijk te noemen. De 2 Nijlganzen die werden waargenomen zijn mogelijk afkomstig geweest van de Leemkuilen te Udenhout. De waargenomen Knobbelzwaan was min of meer tam. De belangrijkste waarnemingen waren hier de 125 Waterhoentjes, 16 Waterpiepers en 1 Grote Gele Kwikstaart.
8. Donge (en andere waterlopen Rijnens Broek, circa 3 km.). Hier werd een redelijk aantal Wilde Eenden en Wintertalingen gezien. Van het tijdens de hele telling waargenomen aantal Watersnippen, bleek de helft langs de Donge te zitten, terwijl hier ook nog 1 IJsvogel werd waargenomen. In het weilandcomplex werden verder nog 165 Rietganzen, 140 Kieviten en 57 Wulpen waargenomen.
9. Omleidingskanaal Dommel (Boxtel, circa 3 km.). Hoewel hier niet veel vogels werden waargenomen, mag het aantal van 23 Dodaarsjes op zo'n korte afstand groot genoemd worden. De dichtheid bedroeg hier circa 7,7 exemplaren per kilometer. Op de Reusel, de beek met het grootste aantal, bedroeg de dichtheid 3,1/km.
10. Kleine Aa (circa 3,7 km.). Vrij veel Wilde Eenden (177 exemplaren). Verder geen bijzonderheden te melden.
11. Nieuwe- en Poppelse Ley (Goirle-Zuid / Tilburg Zuid, circa 6 km.). Redelijk groot aantal Waterhoentjes en 1 IJsvogel. Verder geen bijzonderheden.
12. Voorste Stroom (Mie Pieters, Berkel-Enschot / Oisterwijk, circa 5 km.). Dit telgebied werd onvolledig geteld. Er werd slechts geteld vanaf de aanwezige bruggen, en langs het fietspad. Dit leidde ertoe dat er slechts 52 Waterhoentjes werden geteld.

12 VERSLAG BEKENTELLING

13. Wilhelminakanaal (Dongen / Tilburg, circa 7 km.). Het zijn met name de Blauwe Reiger en Wilde Eend die hier goed vertegenwoordigd waren. De 70 Wulpen die werden waargenomen zijn zeer waarschijnlijk ten dele dezelfde geweest als de in telgebied 8 waargenomen Wulpen. Tenslotte was ook de Graspieper hier met 27 exemplaren goed vertegenwoordigd.
14. Wilhelminakanaal (Tilburg / Oirschot, circa 24 km.). Hier waren de leukste waarnemingen de al eerder genoemde Eidereend en Boomvalk. Verder werd er ook nog 1 Waterpieper opgegeven. Het aantal Waterhoentjes (97) was hoog te noemen, terwijl ook de Meerkoet, gezien het type water, hier met 73 exemplaren goed vertegenwoordigd was, evenals de Wilde Eend met 298 exemplaren.
15. Afwateringskanaal 's-Hertogenbosch-Drongelen (paal 95 / 150, circa 5,5 km.). Geen opvallende waarnemingen.
16. Smalwater (Beerse / Boxtel, circa 0,7 km.). Op deze beek werd geen enkele echte beekvogel waargenomen.

Adres: Scarlattistraat 108, 5049 GC Tilburg

RESULTATEN BEKENTELLING MIDDEN-BRABANT

1 - 4 DECEMBER 1983

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	TOTAAL	
Fuut						15								1	1	17 Futen	
Dodaars	18	15	16	7	7	26	16	3	23		1		2	3	6	143 Dodaarsjes	
Blauwe reiger	6		6	5	2	14	4	3		2	3		7	4	6	62 Blauwe reigers	
Wilde eend	48	9	350	158	64	737	33	275	61	177	73		518	298	107	2.908 Wilde eenden	
Wintertaling	4	2	4	30	72	3	13	29			16				1	2	176 Wintertalingen
Krakeend						3											3 Krakeenden
Kuifeend	28					37											65 Kuifeenden
Tafeleend				1		32			1								34 Tafeleenden
Brilduiker						2											2 Brilduikers
Eidereend															1		1 Eidereend
Kolgans							78										78 Kolganzen
Rietgans							175	165									340 Rietganzen
Nijlgans						4	2										6 Nijlganzen
Knobbelzwaan						3	1										4 Knobbelzwanen
Buizerd	2	1	4	2	1		7	3					1	2			23 Buizerds
Sperwer	2	1	1	2			2									1	9 Sperwers
Havik							1										1 Havik
Boomvalk															1		1 Boomvalk
Torenvalk							3	1					1				5 Torenvalken
Patrijs							8						7	12			27 Patrijzen
Waterhoen	41	17	17	119	24	98	125	8	2		83	52	17	97	12		712 Waterhoentjes
Meerkoet	8				1	786					6		4	73	10		888 Meerkoeten
Kievit			14	16	1		47	140			15		28				261 Kieviten
Watersnip	4	2					1	9					2				18 Watersnippen
Wulp		14					3	57					70				144 Wulpen
Witgatje	3						1										4 Witgatjes
Zilvermeeuw				4													4 Zilvermeeuwen
Stormmeeuw							10					2					12 Stormmeeuwen
Kokmeeuw	50			137			273										460 Kokmeeuwen
IJsvogel	4		2					1			1						8 IJsvogels
Veldleeuwerik		30					4	84					30				148 Veldleeuweriken
Graspieper		1	3	7			4	7					27				49 Graspiepers
Waterpieper			3				16								1		20 Waterpiepers
Witte kwikstaart			1				2	4		1							8 Witte kwikstaarten
Grote gele kwikst.							1										1 Grote gele kwikstaart
Grote lijster		1					2										3 Grote lijsters
Geelgors			2														2 Geelgorzen
Rietgors			1				3										4 Rietgorzen
Bonte kraai			12				1										13 Bonte kraaien

DE BONTE VLEGENVANGER ALS BROEDVOGEL IN SON

Jan van der Winden

Inleiding

In de periode van 1980 tot en met 1983 is er door mij gericht gelet op het voorkomen van de Bonte Vliegenvanger als broedvogel in Son. Het doel was, door middel van tellingen een totaalbeeld te krijgen van de populatie-omvang van de Bonte Vliegenvanger in Son. Ik heb me wegens tijdgebrek gedurende de inventarisatieperiode in hoofdzaak beperkt tot het noteren van zingende mannetjes en geen aandacht besteed aan broedsucces of iets dergelijks. Wel heb ik gelet op de nestplaatskeuze van de zingende ~~o~~ of van de paartjes.

Gebiedsbeschrijving

Voor zover de lezers dit nog niet weten, Son is een forenzendorp, dat ± 12 km. ten noorden van Eindhoven ligt.

Er zijn in Son drie gebieden te onderscheiden die een aantal paartjes Bonte Vliegenvangers herbergen. De drie afzonderlijke gebieden vertonen in grote lijnen hetzelfde biotoopbeeld, namelijk woonwijken met een veel gevarieerde bos- en parkachtige begroeiing. Opvallend is het, dat er overal in deze wijken ongeveer evenveel bos- en parkachtige begroeiing aanwezig is als bebouwing.

Gebied 1 is een villawijk met grote tuinen, waar het biotoop sterk gevarieerd is. Er staat hier middelhoog bos, dat sterk gemengd is. Hoofdzakelijk staat er naaldbout (den, larix, spar) afgewisseld met eik, berk en ander loofhout. Het "bos" geeft nergens een dicht beeld te zien, maar is vaak afgewisseld met open tuinen, straten en pleintjes, zodat ook hierdoor een grote variatie ontstaat.

Gebied 2 is ook een villawijk met min of meer hetzelfde biotoop als gebied 1. Het bos is echter wat ouder en hier en daar wat dichter. Het ligt tegen de gemeentebossen van Son aan, die bestaan uit dennen. In gebied 3 staan rijtjeshuizen met relatief grote tuinen. De wijk grenst aan "de Sonse Bergen", een wandelbos dat gedeeltelijk bestaat uit dennen en voor een ander gedeelte uit tamelijk jonge eikenopstand.

Werkwijze

Zoals eerder vermeld heb ik alleen ruime aandacht besteed aan territoriumhoudende vogels en wel voornamelijk gebaseerd op zangwaarnemingen. Van de drie gebieden heb ik gebied 1 frequent bezocht en gebied 2 en 3 enkele keren.

Alle tellingen zijn in de ochtenduren uitgevoerd gedurende het broedseizoen (lees zangperiode) van de Bonte Vliegenvanger, dus vanaf \pm 15 april tot eind mei. Het is in de praktijk gebleken dat de vogels het meest regelmatig in de vermelde periode zingen. Ik fietste hiervoor het gebied af en noteerde de zingende $\sigma\sigma$ of anderszins territoriumindicatieve waarnemingen, zoals nestbouw, paartje bij nestkast en voer voor ρ of jongen vervoerend.

Resultaten

Alvorens over de resultaten te spreken eerst enige opmerkingen vooraf, die ik van belang acht voor de interpretatie van de resultaten.

Op de eerste plaats waren alle mannetjes in mijn studiegebied van de bruine vorm en deze vertoonden nooit enige zwarte tekening. Uit de omgeving van Son is mij slechts een klein aantal voorjaarstrekkingen van de zwarte vorm bekend. Het betrof hier in alle gevallen vogels die in ongeschikt broedbiotoop (b.v. heide met opslag) in de loop van de dag aan het fourageren waren, altijd in de periode eind april - begin mei.

Deze vogels vertoonden nooit enig territoriaal gedrag, in tegenstelling tot de bruine mannetjes die in het geschikte broedbiotoop in dezelfde periode zeer sterk zongen, danwel bezig waren met balts en/of nestbouw.

Als ik drie of meer keer, met minimaal een week tussen twee waarnemingen, een territoriumhoudend mannetje heb waargenomen reken ik hem tot een broedgeval. Mede omdat ik niet specifiek gelet heb op het wel of niet broeden van de vogels, is het daarom beter te spreken van territoria dan van broedgeval. Tabel 1 geeft hiervan de resultaten weer.

Tabel 1. Aantal territoria (per deelgebied en totaal) en eerste waarnemingsdatum per jaar.

1st. waarnemingsdatum	1980 9-05	1981 1-05	1982 16-04	1983 20-04
gebied 1	2	1	4	2
gebied 2	-	1	2	2
gebied 3	1	2	3	4
Totaal	3	4	9	8

Wat niet uit de tabel is af te lezen is, dat er voor 1980 geen territoriale Bonte Vliegenvangers zijn aangetroffen, ondanks goede bekendheid met de zang.

Wat wel opvalt is, dat er sprake is van een vrij sterke toename van het aantal territoria gedurende deze vier jaar. Eveneens is er sprake van vrij sterke fluktuaties, zowel per deelgebied als over het totaal. Dit blijkt uit het feit dat er jaarlijks schijnbaar willekeurig nieuwe broedplaatsen uitgezocht worden in het gebied. Er lijkt ogenschijnlijk een groter potentieel aan broedplaatsen aanwezig te zijn. Dit hoeft natuurlijk niet noodzakelijk zo te zijn, omdat niets bekend is in dit geval over de andere nestkastbroeders en zodat interspecifieke concurrentie van groot belang kan zijn voor de vestigingskans van Bonte Vliegenvangers (zie ook discussie).

Om iets te achterhalen over aantalsverloop en verwachtingspatroon omtrent een zich vestigende populatie, heb ik voor gebied 1 en het totaal gekeken hoe voor de verschillende jaren de verdelingen van aantal waarnemingen en aantal paren onderling samenhangen. Dat dit zeer veel problemen met zich meebrengt bij de interpretatie van dergelijke gegevens, laat zich wel raden. Daarom laat ik het bij spekulaties en doe er geen uitspraken over. Ik hoop wel dat het aanleiding geeft tot discussie en eventueel verder onderzoek. Er zijn een aantal dingen opgevallen bij het vergelijken van de gegevens:

- De hoofdzangperiode van de $\sigma\sigma$ ligt tussen 15 april en eind mei.
 - Er is een tendens waar te nemen, dat bij vordering der jaren de vogels vroeger aankomen.
 - Vanaf de eerste waarnemingsdag is er bij elke telling wel minimaal een Bonte Vliegenvanger gehoord.
 - Er is geen periode aan te wijzen waarop alle of bijna alle $\sigma\sigma$ op een dag zingen.
 - De nestplaatskeuze wisselt sterk van jaar tot jaar.
- Tabel 2 geeft nog enige getalswaarden.

Tabel 2. Totaal aantal waarnemingen, teldagen, territoria en waarnemingen per dag / per paar.

Jaar	Totaal aantal waarnemingen		Totaal aantal teldagen		Aantal paren(terr)		Aantal waarnemingen per dag / per paar	
	Gebied 1	Totale gebied	Gebied 1	Totale gebied	Gebied 1	Totale gebied	Gebied 1	Totale gebied
1980	19	28	10	10	2	3	0,95	0,93
1981	17	34	14	16	1	4	1,21	0,53
1982	44	59	22	22	4	9	0,50	0,30
1983	15	23	13	15	2	8	0,57	0,19

De eerste twee kolommen van tabel 2 geven het totaal aantal waarnemingen aan. Dit houdt in dat er alle territoriale vogels in verwerkt zijn die in dat jaar zijn waargenomen, dus ook b.v. die vogels die later niet tot een territorium gerekend zijn.

Er is bij alle kolommen onderscheid gemaakt tussen gebied 1 en het hele gebied, omdat gebied 1 zeer frequent onderzocht was t.o.v. de overige gebieden. Om deze er toch bij te betrekken is ook het totaal over de drie gebieden bekeken.

In kolom drie en vier staat het aantal teldagen waarop geteld is. In kolom vijf en zes staat het aantal territoria dat uitendelijk vastgesteld is voor de achtereenvolgende jaren. En verder staat in de laatste twee kolommen het aantal waarnemingen per dag per paar aangegeven. Deze zijn per dag verwerkt om de gegevens te kunnen vergelijken en per paar om inzicht te krijgen in de verhouding van waarnemingen van territoriale mannetjes t.o.v. het aantal vastgestelde territoria.

Dit laatste is gedaan om het algemeen aangenomen idee, dat aan de rand van zich vestigende populaties veel ongepaarde mannetjes zwerven die toch territoriaal zijn, te toetsen. Brabant lijkt, t.o.v. de rest van oostelijk Nederland, nog gekolonialeseerd te moeten worden door de Bonte Vliegenvanger. Er kan dus verwacht worden dat er vaak mislukte broedpogingen zijn, waarbij echter wel veel gezongen wordt door de mannetjes. Ongepaarde mannetjes kunnen b.v. vaak lang op dezelfde plaats of in de omgeving hiervan blijven zingen. In dat geval wordt het aantal waarnemingen per dag per paar vermoedelijk hoger. Zie ook de waarneming die Loek Hilgers (1984) beschrijft nabij Tilburg.

Voor gebied 1 lijkt er nauwelijks enig verband te bestaan tussen de verschillende jaren, al lijkt het dat de verhouding de eerste twee jaar wat groter is dan de laatste twee jaar. Dit zou er op kunnen wijzen dat er inderdaad meer of langer gezongen werd of dat er meer mannetjes gedurende kortere tijd gezongen hebben. Dit is uiteraard allemaal erg speculatief. Voor het hele gebied lijkt er een mooi verband te zijn, maar hier kan echter geen uitspraak over gedaan worden, omdat het aantal teldagen van de drie gebieden (vnl. gebied 2 en 3) te klein was om dergelijke verhoudingen te bepalen. N.B. Drie waarnemingen waren voldoende voor een territorium!

Diskussie

De vogels in 'mijn' gebied vertoonden geen strikte biotoopvoorkeur, behalve dat er sprake moet zijn van enige bomen en struiken met geschikte uitkijkposten van waaraf gezongen en op vliegen gejaagd wordt. Alle Bonte Vliegenvangers kozen als nestplaats een nestkast, die op particulier grondgebied hing. Het mag bekend verondersteld worden dat Bonte Vliegenvangers zeer veel in nestkasten broeden, zelfs zo sterk dat de vogels hun oorspronkelijke broedbiotopen (loofbossen) aangevuld hebben met saaiere dennenbossen indien hier maar nestkasten aanwezig zijn. In de omgeving van Son wijst de bezetting als broedvogel er ook op dat de soort sterk nestkast-gebonden is. Dit wordt gesteund door het feit dat er geen vogels zingend zijn waargenomen in het eikenbos nabij gebied 3, hoewel hier genoeg holen voor hadden moeten zijn, aangezien de volgende soorten er als broedvogel zijn waargenomen: Grote Bonte Specht, Kleine Bonte Specht, Koolmees, Pimpelmees, Spreeuw en Boomkruiper.

18 BONTE VLEGENVANGER

Dit verschijnsel is vaker waargenomen in twee naburige gebieden met en zonder nestkasten, o.a. op de Veluwe (Van Balen, 1982). Er lijkt een voorkeur te bestaan voor nestkasten maar er is nog geen verklaring gevonden voor dit verschijnsel. Een aantal onderzoeken echter kunnen er op wijzen, dat de vogels misschien wel weggekonkurreerd worden uit de natuurlijke holtes naar de minder goede nestkasten.

Van natuurlijke nestholten is niet zoveel bekend, maar wel blijkt uit verschillende onderzoeken dat de bezettingspercentages zeer hoog zijn (van Balen, 1982).

Van Balen vermeldt in zijn onderzoek ook, dat concurrentie van belang kan zijn voor het afwezig zijn van de Bonte Vliegenvanger in zo'n onderzoeksgebied met natuurlijke nestholten.

Ook een onderzoek in het Liesbos bij Breda, waar een experiment is gedaan met verkleinde nestkasten, waarin de Bonte Vliegenvangers bijna allemaal gingen broeden, wijst erop, dat de soort weggekonkurreerd wordt door andere holenbroeders naar de "slechtere" plaatsen (Van Balen, 1984).

Dit alles is natuurlijk nog erg hypothetisch, maar daarom niet oninteressant om erover na te denken.

In ieder geval broeden Bonte Vliegenvangers vaak in nestkasten, ook in het buitenland. Voor Zuidwest-Zweden vermeldt Askenmo ook, dat er sterke toename van Bonte Vliegenvangers optrad na invoer van nestkastjes.

Voor Nederland is dit verschijnsel ook opvallend. Misschien gaan er wel meer Bonte Vliegenvangers broeden als de naaldbossen in Brabant ook volgehangen worden met nestkasten, waar ik hier geenszins voor pleit.

Overige waarnemingen

Voor de volledigheid van het onderzoek naar de verspreiding van Bonte Vliegenvangers in Noord-Brabant en tevens als aanvulling op het artikel van Loek Hilgers in de vorige Roodborsttapuit geeft ik hier nog enkele waarnemingen:

1977	29/4	1 ♀	Oude Meer	Son
	30/4	1 ♂	Oude Meer	Son (zwarte vorm)
	2/5	1 ♂	Oude Meer	Son (zwarte vorm)
1978	30/4	1 ♂	Oude Meer	Son (zwarte vorm)
1980	4/5	1 ♂	Ruweeuwsels Lieshout	(zwarte vorm)
	10/5	1 paartje ♂	zingend Moerkuilen Nijnsel	(bruine vorm)
1981	16/5	1 ♂	Sint-Oedenrode, kasteeltuín.	
1982	11/5	1 ♂	zingend Eckart	Eindhoven
1983	16/5	1 ♂	zingend bij nestkast	Mosbulten Son
	27/5	2 ♂♂	zingend Velders bos (zevensprong)	
			1 exx. met natuurlijke nestholte, was vrouwtje aan het voeren	

Dankwoord

Hierbij bedank ik Marc van der Valk hartelijk voor het kritisch doorlezen van het manuscript.

Literatuur

- Askenmo, C. 1982. Clutch size Flexibility in the Pied Flycatcher *Ficedula Hypoleuca* Ardea 70 (2): 189-196.
- Balen, J.H. van 1979. Observations on the post-fledging dispersal of the Pied Flycatcher. *Ficedula Hypoleuca* Ardea 67 (3-4): 134-137.
- Balen, J.H. van 1982. Studies on Hole-nesting Birds in Natural sites. Ardea 70 (1): 1-24.
- Balen, J.H. van 1984. The relationship between nest-box-size, occupation and breeding parameters of the Great Tit *parus major* and some other hole nesting species. Ardea 72 (2): 163-175.
- Beukeboom, L. 1982. Nestkastenverslag 1978-1981. Tjiftjaf 27 (1): 1-70.
- Hilgers, L. 1984. Enkele gegevens over het voorkomen van de Bonte Vliegenvanger in Noord-Brabant. Roodborsttapuit 3 (1): 13-25.

Adres: Kariboestraat 249, 3523 PG Utrecht

HET VOORKOMEN VAN DE BOOMLEEUWERIK ALS BROEDVOGEL IN NOORD-BRABANT

Frans Post & Tom Heijnen

1. Inleiding

De Boomleeuwerik is in Nederland een vrij schaarse broedvogel. Het meest recente landelijk overzicht is in de SOVON Broedvogelatlas te vinden (Bijlsma in Teixeira 1979). Volgens de atlas bestond de populatie in de periode 1973-1977 uit 800 tot 900 paren. Voor Noord-Brabant werd een aantal van 210 paren genoemd.

Door verschillende auteurs in binnen- en buitenland (o.a. Sharrock 1976, Yeatman 1976) wordt van een achteruitgang van de soort gedurende de laatste 20 jaar melding gemaakt.

Wij vroegen ons af, hoe groot de huidige Boomleeuwerikpopulatie in Brabant is en of er sprake is van een voor- of achteruitgang ten opzichte van 10 jaar (Bijlsma in Teixeira 1979) en 20 jaar (Van Erve et al. 1967) geleden. De laatste jaren zijn er door verschillende werkgroepen en personen inventarisaties verricht in geschikte Boomleeuwerikgebieden. Deze rapporten en waarnemingen dienen als basis voor dit artikel.

2. Het inventariseren van Boomleeuweriken

De Boomleeuwerik arriveert vanaf half februari in Nederland. Gedurende de eerste 2 à 3 weken kunnen kleine groepjes gezien worden op de akkers, die aan de broedplaatsen grenzen. Begin maart worden de broedplaatsen werkelijk bezet en is er een geleidelijke toename in zang-activiteit te bespeuren. Paren en losse vogels verplaatsen zich veelvuldig door het gebied. In deze periode vindt er nog veel doortrek plaats.

Eind maart worden de territoria afgebakend en beginnen de eerste vogels te nestelen. Drie weken later zijn alle paren aan het broeden. Van begin april tot begin juni worden twee, en soms zelfs drie, legsels geproduceerd. Eind juli / begin augustus verdwijnt de Boomleeuwerik uit de broedterreinen en is dan in de directe omgeving op de landbouwgronden aan te treffen, soms solitair maar meestal in kleine groepjes van 4 tot 10 stuks. Vanaf die tijd komt ook de najaarstrek op gang, die de laatste week van september en de eerste week van oktober een top bereikt en tot in november doorloopt.

Voor het inventariseren van Boomleeuwerikparen c.q. -territoria komt de periode half april- begin juni het meest in aanmerking. Er zijn nog verschillende methoden mogelijk om het aantal territoria zo nauwkeurig mogelijk te tellen. De meest bekende is gebaseerd op het intekenen van zangposten. Na 4 à 5 ochtendbezoeken kunnen op deze wijze vrijwel alle territoria geregistreerd zijn. In grote, moeilijk toegankelijke gebieden met veel territoria zijn meer bezoeken nodig. Een tweede methode vergt per bezoek meer tijd, maar is onafhankelijk van het tijdstip van de dag. Te voet worden alle open delen van het gebied doorkruist, waarbij elke 50 à 100 m een baan wordt getrokken. Broedende vrouwtjes blijven tot op enkele meters van de waarnemer op het nest zitten, maar de mannetjes vliegen veel eerder op en gaan dan veelal uitbundig zingen. Volgens deze methode kan bij een intensief bezoek 90-100 % van het aanwezige aantal paren c.q. territoria vastgesteld worden. Bij meer dan drie bezoeken is het zelfs mogelijk te bepalen of het om paren of om solitaire mannetjes gaat. De "struinmethode" is bijzonder effectief op kaalkappen, brandvlakten en kleine heideterreinen. In grote terreinen is het karteren van zangposten veelal beter, mede in verband met de verstoring die bij het struinen optreedt. Bij het bewerken van de inventarisatiegegevens is nagegaan op welke wijze er geïnventariseerd is en hoeveel bezoeken er in de geschikte periode zijn gebracht.

3. Methode

Voor het reconstrueren van de verspreiding van de Boomleeuwerik en voor het vaststellen van de aantallen hebben wij alleen gebruik gemaakt van materiaal, dat in de jaren 1980-1984 is verzameld. Er blijken namelijk voldoende waarnemingen en rapporten over deze periode aanwezig te zijn en bovendien is het kiezen van een betrekkelijk korte periode van belang om onderling vergelijkbaar materiaal te krijgen, omdat zich halverwege de jaren zeventig nogal wat populatieschommelingen hebben voorgedaan (Bijlsma, Lensink & Post in prep.). De Loonse en Drunense Duinen vormen een uitzondering: de gegevens van dit gebied stammen uit 1979.

Met uitzondering van de Kempen is in de betreffende periode geen speciaal veldwerk verricht. Dit artikel is met andere woorden in hoofdzaak op bestaand materiaal gebaseerd. Het gevolg is, dat een aantal potentieel geschikte Boomleeuwerikgebieden in het geheel niet onderzocht zijn en een aantal onvolledig.

De opzet is een beeld te geven van de verspreiding en de aantallen in geheel Noord-Brabant. De gegevens zijn op verschillende manieren verzameld en moesten op een vergelijkbaar nivo ingeschaald worden. Het basismateriaal is naar de aard van verzamelen in drie klassen te rangschikken:

- A. Tellingen waarbij gebruik is gemaakt van de "struinmethode". Dergelijke inventarisaties leveren nauwkeurige tot zeer nauwkeurige aantallen op. Het verschil tussen de minimum- en maximumschatting van het aantal territoria is klein.

B. Tellingen waarbij de territoria in de geschikte periode op basis van het intekenen van de zangposten zijn vastgesteld. Deze leveren vrij nauwkeurige tot nauwkeurige aantallen op. Het verschil tussen minimum- en maximumschatting is vrij klein tot vrij groot.

C. Tellingen waarbij in de geschikte periode waarnemingen zijn gedaan zonder dat er van een systematische aanpak sprake is. Dit zijn onnauwkeurige inventarisaties. We kunnen van klasse C drie onderverdelingen maken:

1. Meerdere bezoeken aan een deel van een gebied, waarbij de gegevens in klasse A of B gerangschikt kunnen worden. Met behulp van kennis over het niet onderzochte gedeelte is in overleg met de waarnemer een totaalschatting van het gehele gebied opgesteld. Het verschil tussen minimum- en maximumschatting is vrij groot.
2. Losse waarnemingen in geschikte gebieden. Op basis van het aantal bezoeken, de wijze van tellen en met behulp van kennis over het terrein is in overleg met de waarnemer een totaalschatting opgesteld. Het verschil tussen minimum- en maximumschatting van het werkelijk aantal territoria is groot.
3. Geen positieve meldingen uit terreinen die ogenschijnlijk geschikt zijn. Het aantal is in dergelijke gebieden op nul gesteld.

In diverse gebieden zijn in de periode 1980-1984 in meerdere jaren tellingen verricht. In deze gevallen is het gemiddeld aantal territoria over de inventarisatiejaren genomen.

Een verdeling van de getelde territoria over de drie genoemde klassen geeft het volgende beeld:

klasse A: 30%

klasse B: 50%

klasse C: 20%

De verdeling van de territoria over de drie klassen is echter niet evenwichtig over de provincie verspreid. Het deelgebied de Kempen (zie figuur 2) hoort bijvoorbeeld voor een groot deel in klasse A thuis en West-Brabant kent geen tellingen in klasse A en valt gelijkmatig in klasse B en C.

Bij het presenteren van de gegevens streefden wij ernaar, om een zodanig systeem te vinden, dat de verschillen in betrouwbaarheid tussen de diverse inventarisaties zo min mogelijk tot uiting komen, zonder dat er informatie over de betrouwbaarheid verdoezeld wordt. We hebben daarom gekozen voor een weergave van de verspreiding en aantallen volgens het Atlasblokkensysteem en we hebben de aantallen per Atlasblok omgewerkt in aantalklassen. Het Atlasblokkensysteem biedt de mogelijkheid tot een heldere presentatie van de verspreiding; het is bovendien een inmiddels alom bekende wijze van weergeven en biedt de mogelijkheid tot het vergelijken van de verspreiding met die in de SOVON Broedvogelatlas.

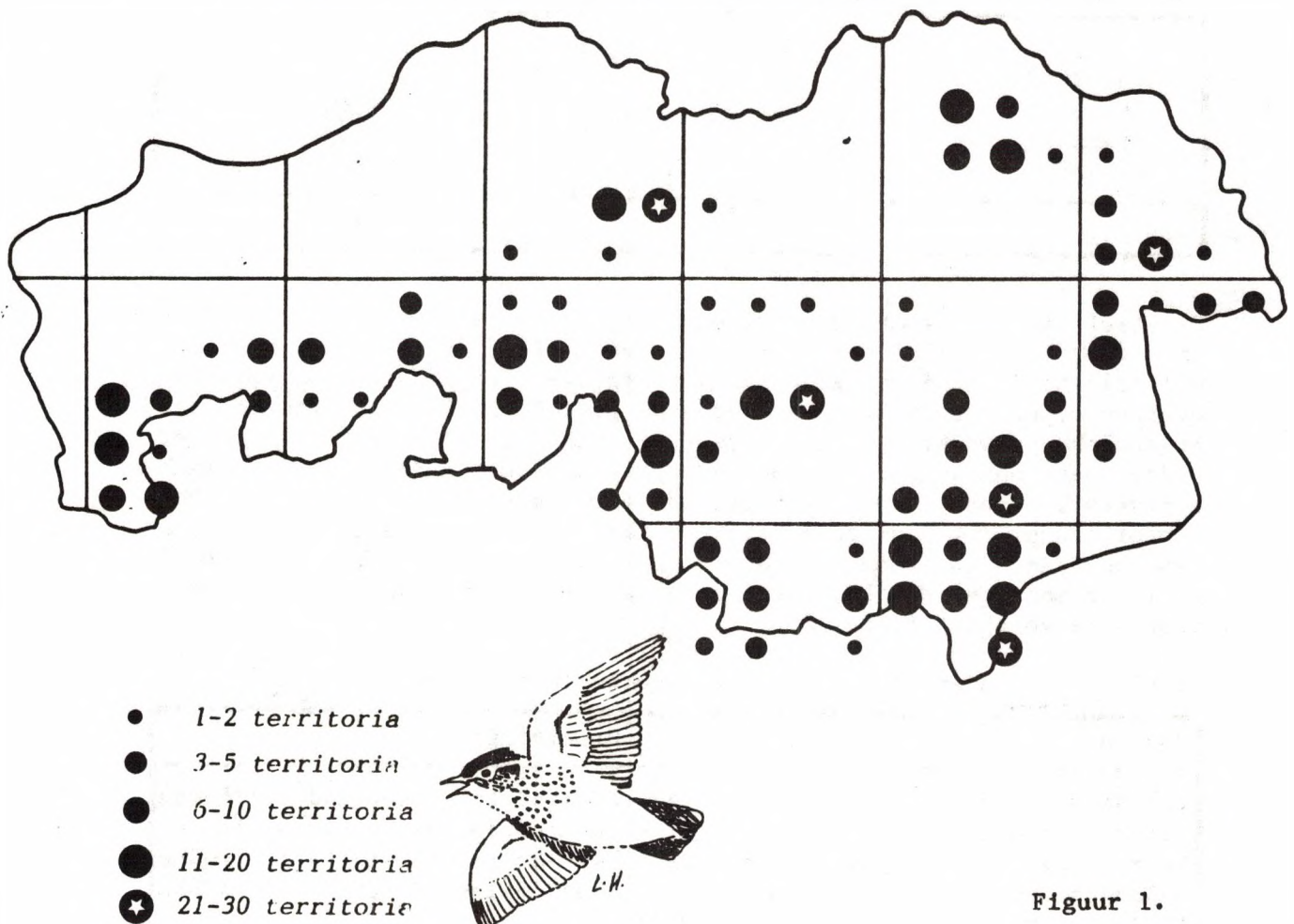
De klassen zijn zo opgesteld, dat het verschil tussen minimum en maximum van een klasse ongeveer 100 % bedraagt, waardoor het mogelijk is een behoorlijk betrouwbare inschatting te maken.

De gegevens zijn in eerste instantie op gebiedsbasis verzameld. Deze gegevens zijn omgewerkt naar Atlasblokken van 5x5 km. In veel gevallen was dit eenvoudig, omdat het betrokken gebied in een blok lag. Overschreed een gebied een bloksgrens, dan werd met behulp van verspreidingskaarten of in overleg met de waarnemer vastgesteld aan welk atlasblok de territoria toegeedeeld moesten worden.

De gekozen aantalsklassen vergemakkelijkten dit. Van het deelgebied "De Kempen" zijn meerdere jaren nauwkeurige tellingen (klasse A deels klasse B) verricht. De territoria zijn grotendeels nauwkeurig te traceren. Hierdoor is het mogelijk een verdeling te maken met een fijnmaziger gridsysteem, namelijk van 1x1 km. Ook zijn er meer gegevens bekend over dichtheden en habitatkeuze. Derhalve volgt van de Kempen een aparte bespreking.

4. Resultaten

Figuur 1. Verspreiding en aantallen van de Boomleeuwerik in Noord-Brabant, 1980-1984. Weergave per atlasblok van 5x5 km.

Figuur 1.

Algemeen gesproken blijkt hieruit, dat de soort vrijwel geheel beperkt is tot de pleistocene (= zand-)gronden, hetgeen gezien de habitatkeuze uiteraard niet verwonderlijk is. Binnen deze pleistocene verspreiding zijn drie opvallende gaten te bespeuren: het gebied tussen Den Bosch en Helmond, waar grotere boscomplexen en heidevelden volledig ontbreken, een gedeelte van de Kempen (zie paragraaf 5) en een deel van het Peelgebied.

De schatting die op basis van inzicht in de (on)volledigheid van het intenvarisatiemateriaal gemaakt zijn, komen voor Noord-Brabant uit op 460-650 territoria, waarvan 215-280 in het deelgebied "de Kempen". De marge tussen minimum- en maximumschatting van de Kempen is beduidend lager dan van de rest van Brabant: de maximumschatting van de Kempen bedraagt 30 % meer dan de minimumschatting; bij de rest van Brabant is dat 41%. Dit verschil reflecteert nogmaals het verschil in onderzoeksintensiteit en de mate van vlakdekking.

In figuur 1 zijn de geschatte aantallen als aantalsklassen per atlasblok aangeduid. De verdeling van het aantal atlasblokken over de atlasklassen is als volgt (tabel 1).

Tabel 1. Verdeling van de atlasblokken over de atlasklassen.

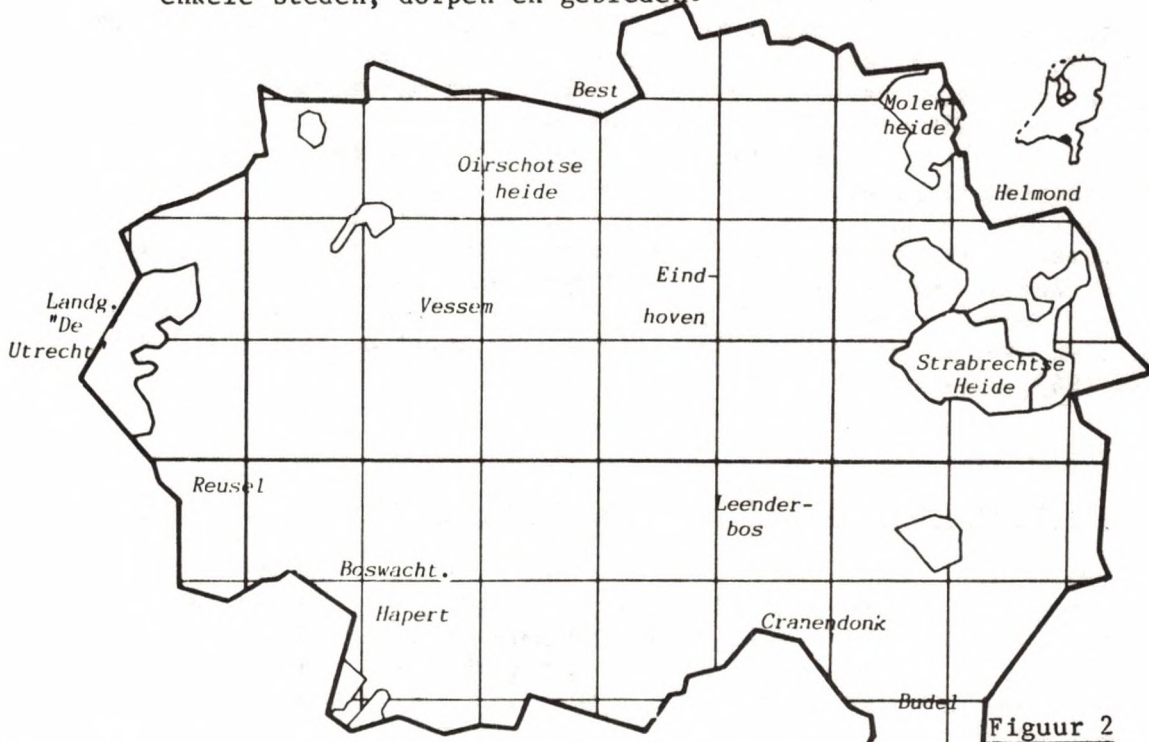
Aantalsklasse	Aantal atlasblokken	%	Totaal aantal territoria
1- 2	28	33	28- 56
3- 5	22	26	26-110
6-10	15	18	90-150
11-20	15	18	165-300
21-30	5	6	100-150
	85	100	449-766

Relatief gezien komt de Boomleeuwerik derhalve vooral met aantallen van 1-5 territoria per atlasblok voor (totaal 59 % van de Atlasblokken). Bij een gelijkmatige verspreiding van de Boomleeuwerik over de bezette atlasblokken zouden we gemiddeld 6-7 territoria per atlasblok verwachten; het merendeel van de atlasblokken ligt hier onder (meer dan 50 %). De Boomleeuwerik komt met andere woorden vaak geklusterd voor. Dit geklusterd voorkomen blijkt ook uit het proportioneel 3,4 maal zo talrijk voorkomen in de Kempen, ten opzichte van de rest van Brabant (zie paragraaf 5) en uit het feit, dat in 12 gebieden met meer dan 10 territoria al 45-55 % van de Brabantse populatie voorkomt (tabel 2).

Tabel 2. Gebieden met meer dan 10 Boomleeuwerikterritoria.

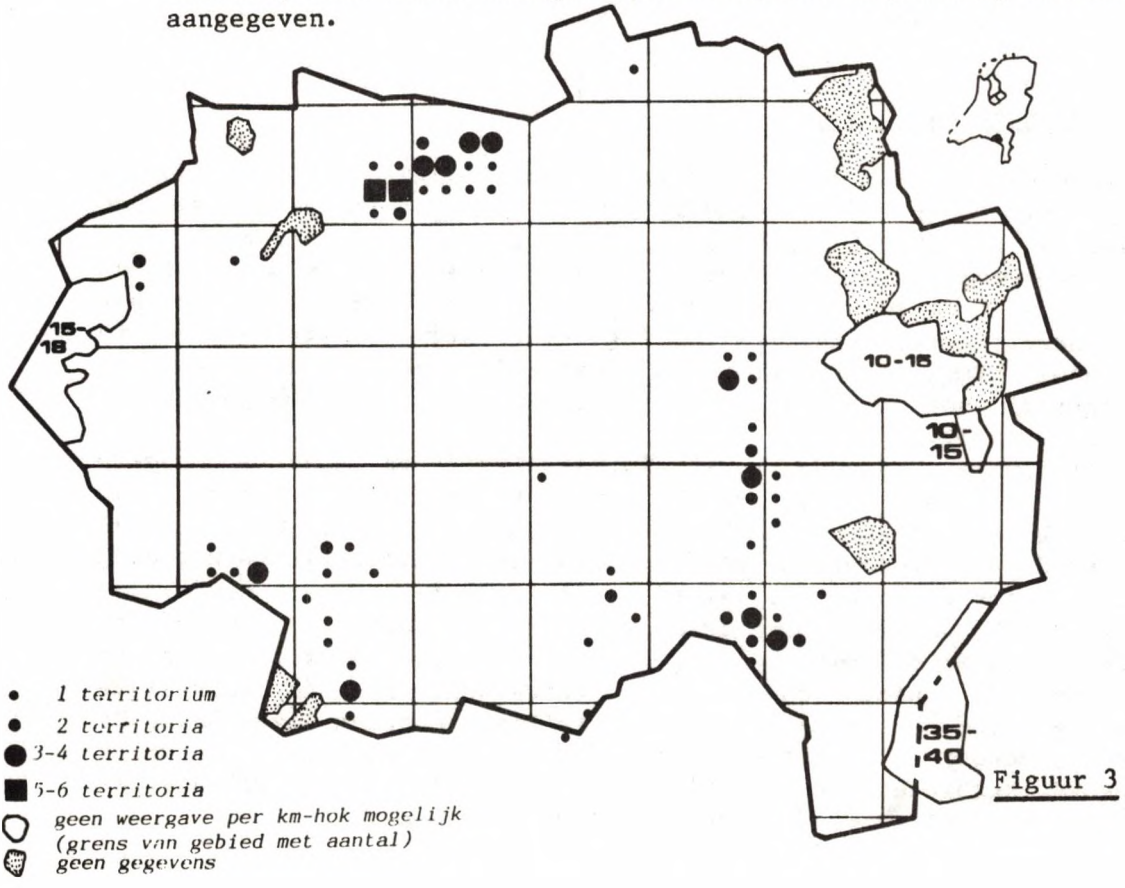
Gebied	Aantal	Opmerkingen
Loonse en Drunense duinen	44	Gemiddelde dichtheid 2.3/100ha
Oirschotse Heide	37	Gemiddelde dichtheid 3.1/100ha
Weerter Bergen & Boshoverheide	32	Gemiddelde dichtheid 2.7/100ha
Ullingse Bergen, St.Anthonis	20	Gemiddelde dichtheid 13/100ha
Stippelberg, Rips	20-25	
Maashorst	20-25	
Landgoed De Utrecht	18-21	Gemiddelde dichtheid 1.0/100ha
Groote Meer e.o., Ossendrecht	15-20	
Chaamse Bossen, Alphen	15-20	
Grote Heide & Kranendonk, Leende	16	Gemiddelde dichtheid 4.0/100ha
Somerse Heide	10-15	
Strabrechtse Heide	10-15	
	257-290	

Figuur 2. Overzicht van "de Kempen": gebiedsafbakening en ligging van enkele steden, dorpen en gebieden.

Figuur 2

Figuur 3. Verspreiding en aantallen van de Boomleeuwerik in Noord-Brabant, 1980-1984. Weergave per kilometerhok, tenzij anders aangegeven.

Figuur 3

Met uitzondering van de Kempen (paragraaf 5) zijn geen systematische gegevens verzameld over de habitatkeuze van de Boomleeuwerik in Brabant. We willen volstaan met de opmerking, dat de hoogste dichtheden op licht begroeide kaalkappen en brandvlakten en op de overgang van stuifzanden naar stuifzandbos of heide worden bereikt. Onderzoek van Mackowicz (1970) heeft uitgewezen, dat kaalkappen c.q. brandvlakten met een aanplant van 3-5 jaar - overeenkomend met een hoogte van een aanplant van 20-75 cm - de meeste voorkeur genieten. Uit allerlei inventarisatierapporten en uit de literatuur is te konkluderen, dat open heideterreinen weinig favoriet zijn: de plaats van de Boomleeuwerik wordt hier "ingenomen" door de Veldleeuwerik. Voor meer gegevens over de habitatkeuze evenals over broedgedrag en dergelijke verwijzen we naar de literatuur (Harrison & Forster 1959, Koffan 1960, Maes et al. 1984, Pätzold 1971).

5. Verspreiding, aantallen, dichtheden en habitatkeuze in de Kempen

Ten opzichte van het overige deel van Noord-Brabant zijn van het deelgebied "De Kempen" veel nauwkeurigere gegevens bekend over de verspreiding, aantallen, dichtheden en habitatkeuze. Een groot deel van de gegevens werd in de jaren 1980 - 1982 op systematische wijze (klasse A en soms B, zie bij "Methode") verzameld, aangevuld met gegevens uit 1983 en 1984. Met uitzondering van de gebieden ten oosten van Budel (Hugterheide, Budeler en Weeter Bergen, Boshoverheide) zijn geen gegevens verzameld over het populatieverloop gedurende meerdere jaren.

Verspreiding en aantallen

De verspreiding van de Boomleeuwerik in de Kempen is in figuur 3 weergegeven. Voor zover mogelijk was, is gebruik gemaakt van een weergave van het aantal territoria per kilometerhok (stippen). In een aantal gevallen moest hiervan worden afgeweken en is de grens van een gebied waar de soort voorkomt aangegeven met vermelding van het totaal aantal territoria. Tevens ingetekend zijn de gebieden, die in het geheel niet onderzocht zijn maar waar de soort gezien de aanwezigheid van potentieel broedhabitat zeer waarschijnlijk of mogelijk voorkomt.

De zwaartepunten van de verspreiding liggen op diverse hogere zandruggen, waar veel kaalkappen, brandvlakten, heiden en stuifzand(bossen) liggen. In het centrale deel van de Kempen, dat door beekdalen doorsneden wordt en waar geschikte habitats nagenoeg ontbreken, komt de soort vrijwel niet voor. In de Kempen werden in totaal 185-205 verschillende territoria geteld. Rekening houdend met ondertellingen in de onderzochte gebieden en het voorkomen van de soort in de niet onderzochte terreinen, kan de werkelijke populatiegrootte op circa 215-280 territoria worden geraamd. De Kempen behoort hiermee tot de belangrijkste grotere Boomleeuwerikgebieden in Nederland. Van de totale Noordbrabantse populatie komt circa 45 % in de Kempen voor.

Rekening houdend met de oppervlakteverschillen (Noord- Brabant omvat 5200 km² en de Kempen 1000 km², betekent dit dat de Boomleeuwerik ten opzichte van de rest van Brabant 3,4 maal zo talrijk is.

De totale Nederlandse populatie wordt momenteel op 2500 - 3000 territoria geschat (Bijlsma, Lensink & Post in prep.). Hieruit volgt, dat 8-10 % van de Nederlandse populatie in de Kempen voorkomt.

Dichtheden en habitatkeuze

De dichtheid (aantal territoria per 100 ha.) van de Boomleeuwerik in de Kempen varieert zeer sterk, afhankelijk van het aanbod van geschikte habitats ten opzichte van het oppervlak, waarover de dichtheid berekend wordt. Van een aantal gebieden worden in tabel 3 dichtheidsopgaven vermeld. In alle gevallen gaat het hierbij om gebieden, die (1) absoluut gezien een grote populatie herbergen, en/of (2) een hoge dichtheid hebben. De "slechte" gebieden zijn dus buiten beschouwing gelaten. De opgegeven dichtheden in de tabel moeten derhalve als optima opgevat worden.

Tabel 3. Enkele optimale dichtheden (aantal territoria/100 ha) van de Boomleeuwerik in de Kempen.

Gebied	Aantal terr.	Opp. (ha)	Gemidd. dichth.	Max. dichth.		Habitat ^{••}
				op 400ha	op 100ha	
Landgoed De Utrecht	18-21	2000	1.0	?	3-4	KK,BV
Boswachterij Hapert	9-10	1500	0.7	1.5	4.0	KK,BV
Oirschotse Heide	37	1200	3.1	4.5	7.0	S,SB,H
Weerter Bergen & Boshoverheide	32	1200	2.7	3.0	5.0	KK,BV,S,SB,H
Grote Heide, Kranendonk	16	400	4.0	4.0	6.0	S,SB,H
Leenderheide	9-10	300	3-3.3	-	4.0	H
Cartierheide, Hapert	4	200	2.0	-	3.0	H
Stippelberg, Leende	8	125	6.4	-	-	BV
Witrijt, Bergeijk	2- 3	60	3-5	-	-	KK,BV
Stevensbergen, Luyksgestel	4- 5	40	10-12	-	-	KK,H

- - betekent dat de maximale dichtheid niet is berekend vanwege te
- gering oppervlak van het gebied

Verklaring: KK = kaalkap, BV = brandvlakte, S = stuifzand, SB = stuifzandbos, H = heide

De berekende dichtheid is zeer sterk afhankelijk van het oppervlak, waarover deze berekend wordt. Naast een opgave van de gemiddelde dichtheid over het gehele gebied is bij grote gebieden dan ook tevens de maximale dichtheid op een standaardoppervlak aangegeven. Deze standaarddichtheid is als volgt bepaald: een vierkant van 1x1 km (100 ha.) respectievelijk 2x2 km (400 ha.) werd zodanig over de verspreidingskaart heengeschoven, dat het maximum aantal territoria in het vierkant gevonden werd.

Dit aantal - bij het vierkant 4x4 km omgerekend naar aantal per 100 ha - wordt beschouwd als de maximale dichtheid op een standaardoppervlak van 100 resp. 400 ha.

In grote gebieden (meer dan 1000 ha) loopt de gemiddelde dichtheid tot hooguit zo'n 3 territoria/100 ha op. In wat kleinere gebieden (100- 500 ha) kan de maximale dichtheid oplopen tot 6-7 territoria/100 ha. In zeer kleine gebieden (kleiner dan 100 ha) loopt de dichtheid vaak zeer hoog op, maar dergelijke dichtheidscijfers zeggen, naarmate het oppervlak kleiner wordt, steeds minder over het oppervlak, dat door de Boomleeuwerikparen werkelijk wordt gebruikt (op kaalkappen van 2-5 ha komen soms 1-2 paren voor - de dichtheid bedraagt dan 25-100/100 ha! - maar het fourageergebied strekt zich ver buiten zo'n kaalkapje uit).

We hebben ook getracht een indruk te krijgen van de verdeling van de Kempische Boomleeuwerikterritoria over de diverse habitats. Daarbij maakten we gebruik van de vastgestelde aantallen (schattingen werden niet gebruikt). De Oirschotse Heide en nog enkele kleine gebieden moesten we buiten beschouwing laten omdat we te weinig kennis van deze gebieden hebben om een betrouwbare indeling te kunnen maken. Van de in totale 130-140 beschouwde territoria is de verdeling over de diverse habitats als volgt (tabel 4).

Tabel 4. Verdeling van de territoria in de Kempen over diverse habitats.

Habitattype	Aantal	%
kaalkap, brandvlakte	71-77	ca.55
heide	43-45	ca.33
stuifzand(bos), brede zandwegen	16-18	ca.12
	130-140	100

Kaalkappen en brandvlakten zijn, absoluut gezien, derhalve het belangrijkste Boomleeuwerikhabitat (circa 55% van de territoria) en heideterreinen komen op de tweede plaats (circa 33%).

6. Diskussie

De Boomleeuwerik wordt in de Avifauna van Nederland (1970) een vrij schaarse broedvogel genoemd. In Noord-Brabant is het een van oudsher bekende broedvogel. Voor de periode 1963-1965 wordt de soort tot de categorie "vrij algemene broedvogel" (= 400-1500 paren) gerekend (Van Erve et al. 1967). Ook toen vormde de Kempen een bastion in de verspreiding van 70% van alle territoriumregistraties.

De Broedvogelatlas (Bijlsma in Teixeira 1979) geeft voor de periode 1973-1978 een aantalsschatting van 210 paren in Brabant en van 800-900 paren in geheel Nederland. Voor de jaren 1980-1984 is een nieuwe schatting voor Nederland opgesteld, die uitkomt op 2500 à 3000 territoria (Bijlsma, Lensink & Post in prep.).

Onze nieuwe schatting voor Noord-Brabant komt uit op 460-650 territoria in de periode 1980-1984. Hoe moeten deze cijfers geïnterpreteerd worden? Kun je op grond hiervan een uitspraak doen over een toe- of afname van de Boomleeuwerik in Noord-Brabant?

Een belangrijke voorwaarde om gegevens uit verschillende jaren te kunnen vergelijken ontbreekt: de gegevens moeten op een identieke, systematische wijze zijn verzameld. In de Avifauna van Noord-Brabant (Van Erve et al. 1967) zijn op de verspreidingskaart van de Boomleeuwerik 210 territoria ingetekend, waarvan 70 % in de Kempen. Talloze - althans momenteel - zeer belangrijke Boomleeuwerikgebieden zoals de Boswachterij Hapert, de Ullingse Bergen, de Maashorst en de Overloonse Bergen zijn destijds blijkbaar niet geïnventariseerd. Niet voor niets hebben Van Erve & Co. de soort in de aantalsklasse 400-1500 paren ingeschat. Gezien de onvolledigheid van hun materiaal, het feit dat de soort veel meer verspreid voorkomt als door Van Erve et al. bekend was en gezien het feit, dat ze toch nog 210 territoria registreerden, menen wij te kunnen konkluderen dat de soort destijds zeker even talrijk maar vermoedelijk veel talrijker was dan momenteel het geval is.

Het getal van 210 paren voor Noord-Brabant in de Broedvogelatlas is bijzonder geflatteerd. Hoewel een toename van de Boomleeuwerik in de provincie zeker niet uitgesloten is, is het in ieder geval zeker dat de schatting destijds te laag was.

In talloze gebieden in Noordwest-Europa wordt gesproken van een achteruitgang ten opzichte van enkele decennia geleden (Anonymus 1982 & 1983, Bezzel et al. 1980, Bijlsma in Teixeira 1979, Dybbro 1976, Parslow 1967, Roos 1974, Schifferli et al. 1980, Sharrock 1976). Daarbij worden talloze factoren genoemd die hiervoor verantwoordelijk kunnen zijn, zoals toenemende bebossing, intensivering in de landbouw, toename van de recreatie en het vaker optreden van koude en natte voorjaren. De afname is in de meeste gevallen niet of nauwelijks gedocumenteerd. Veel minder is bekend over een eventuele af- of toename ten opzichte van de jaren zestig en zeventig. Maes et al. (1984) hebben een rekonstruktie gemaakt van de verspreiding en de aantallen van de Boomleeuwerik in Vlaanderen in 1980-1983 te opzichte van 1973-1978 en de jaren zestig. Zij komen tot de konklusie, dat de soort in vergelijking van de jaren zestig met circa 60 % achteruitgegaan is. Op lokaal nivo zijn uit Nederland wel enige gegevens bekend over populatieschommelingen in de jaren zeventig en begin tachtig (Bijlsma, Lensink & Post in prep., Schepers 1983). Over het algemeen blijkt hieruit een toename van de Boomleeuwerik vanaf halverwege de jaren zeventig en een relatief en absoluut steeds grotere bezetting van kaalkappen en brandvlakten.

Samenvattend komen wij tot de volgende konklusie:

- De Boomleeuwerik is in Noord-Brabant vermoedelijk ten opzichte van de jaren zestig achteruit gegaan.
- Een toename in de loop van de zeventiger en begin tachtiger jaren kan in Brabant niet aangetoond, noch weerlegd worden.
- Aantalsschattingen in het verleden waren beduidend te laag.

7. Samenvatting

Op grond van de bestaande verspreidings- en aantalsgegevens van de Boomleeuwerik uit de jaren 1980-1984 is een overzicht samengesteld van het voorkomen van de soort in de provincie Noord-Brabant. De soort is in hoofdzaak beperkt tot de pleistocene gronden. Het totale bestand wordt geschat op 460-650 territoria, waarvan circa 45 % in de "Kempen". Van het totale Brabantse bestand komt 45-55 % in twaalf gebieden voor. De dichtheid kan plaatselijk zeer hoog oplopen tot 5-13 territoria per 100 ha. De Kempen is intensiever onderzocht en van deze regio worden derhalve meer details betreffende dichtheden en habitatkeuze gegeven.

De huidige gegevens worden vergeleken met aantalsopgaven uit de jaren zestig en jaren zeventig. Ten opzichte van de jaren zestig is de Boomleeuwerik vermoedelijk achteruit gegaan. Een af- en toename in vergelijking met de jaren zeventig kan niet aangetoond, noch weerlegd worden.

Literatuur

- Anonymus 1982. European news. Brit. Birds 75: 568-574.
- Anonymus 1983. European news. Brit. Birds 76: 272-277
- Bezzel, E., F. Lechner & H. Ranftl 1980. Arbeitsatlas der Brutvögel Bayerns. Kilda-Verlag, Greven BRD.
- Bijlsma, R.G. 1979. Boomleeuwerik, *Lullula arborea*. In: R.M. Teixeira (red.), Atlas van de Nederlandse Broedvogels. Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- Dybbro, T. 1976. De danske ynglefugles udbredelse. DOF, Kopenhagen.
- Erve, F.J.H. van et al. 1967. Avifauna van Noord-Brabant. Van Gorcum, Assen.
- Harrison, C.J.O. & J. Foster 1959. Woodlark territories. Bird Study 6: 60-68.
- Koffan, K. 1960. Observation on the nesting of the Woodlark (*Lullula arborea* L.) Acta Zool. Ac. Sc. Hung., Budapest 6: 371-412.
- Maes P., H. Meeuw & H. Voet 1984. Het huidig voorkomen van de Boomleeuwerik *Lullula arborea* als broedvogel in Vlaanderen. Wielewaal 50: 209-218.
- Mackolowicz, R. 1970. Biology of the Woodlark *Lullula arborea* (Linnaeus, 1758) (Aves) in the Rzepin Forest (Western Poland). Acta Zool. Cracoviensia 15: 61-149.
- Parslow, J.L.F. 1967. Changes in status among breeding birds in Britian and Ireland. Brit. Birds 60: 261-285.
- Pätzold, R. 1971. Heidelerche und Haubenlerche. Neue Brehm Bücherei nr. 440, A. Ziemsen, Verlag, Wittenberg Lutherstadt, 163 pp.
- Roos, G. 1974. Sträckräkningar vid Falsterbo Hösten 1973. Var Fagel-värld 33: 270-285.
- Schepers, F. 1983. De Boomleeuwerik (*Lullula arborea*) te Brunssum in 1983. In Vogelvlucht 1983: 69-74.
- Schifferli, A. et al. 1980. Verbreitungsatlas der Brutvogel der Schweiz. Sempach.

- Sharrock, J.T.R. 1976, The Atlas of Breeding Birds in Britain and Ireland. T. & A.D. Poyser, Berkhamsted.
 Yeatman, L. 1976. Atlas des oiseaux nicheurs de France. SOF, Parijs.

Adres: Postbus 762, 5201 AT Den Bosch.

NOGMAALS: BONTE VLEGENVANGERS IN NOORD-BRABANT

Loek Hilgers

De publikatie van het artikel: 'Enkele gegevens over het voorkomen van Bonte Vliegenvangers in Noord-Brabant' in de vorige aflevering van dit tijdschrift heeft enkele reacties opgeleverd, die belangrijke aanvullingen bevatten - al blijft het natuurlijk jammer dat de inzenders eerder niet reageerden op de oproep om gegevens in te zenden. De uitgebreide reactie van J. van de Winden is in de vorm van een artikel in deze aflevering opgenomen.

Daarnaast ontving ik een brief waarin broedgevallen gemeld worden uit Best e.o. uit de jaren 1980-1983. Het gaat om enkele gevallen per jaar (een tot vier), waarvan incidenteel een in een natuurlijke holte, en dat is opmerkelijk. Verder is mij niets bekend over aantallen nestkasten. De broedgebieden bestaan uit loofbomen (vnl. populieren).

Hoe afhankelijk de Bonte Vliegenvanger in onze streken wel is van een overaanbod van nestkasten blijkt uit een gegeven uit Oisterwijk (Th..Struycken, mond. med.). Kort voor het broedseizoen 1984 werden in een perceel gemengd bos met weinig natuurlijke nestholten een groot aantal nestkasten (gemaakt van ronde kunststof pijpen) opgehangen. Exacte aantallen, of de nestkastdichtheid per hectare zijn mij (nog) niet bekend. Hoewel er voorheen nooit Bonte Vliegenvangers broedden, resulteerde deze actie in 1984 in drie geslaagde broedgevallen.

Uit een artikel van van Balen, onlangs gepubliceerd in *Ardea*, blijkt dat in de periode 1964-1981 meer Bonte Vliegenvangers broedden bij Breda, dan uit mijn verhaal in de Roodborsttapuit bleek. In een proefgebied in het Liesbos van 18 ha hingen van 1968 tot 1977 ongeveer 100 nestkasten. Bij deze hoge nestkastdichtheid (ca. 6/ha) blijken jaarlijks vijf tot acht paartjes Bonte Vliegenvangers succesvol te broeden. Ter vergelijking: in een ongeveer 100 ha groot deel van de Oisterwijkse Bossen hangt een kast per hectare; hier zijn tot nu toe nog geen broedgevallen (van Bonte Vliegenvangers) vastgesteld. In het Liesbos bedroeg het gemiddeld aantal eieren per legsel in de periode 1968-1977 gemiddeld 6,4 en het gemiddeld aantal jongen 4,9 (broedsucces: 77,3%).

Literatuur

- Balen, J, van 1984. The relationship between nest-box size, occupation and breeding parameters of the Great Tit (*Parus major*) and some other hole-nesting species. *Ardea* 72: 163-175.

HET VOORKOMEN VAN KUIFEEND EN TAFELEEND ALS BROEDVOGEL IN DE PROVINCIE
NOORD-BRABANT IN 1981

Deel 2: Tafeleend

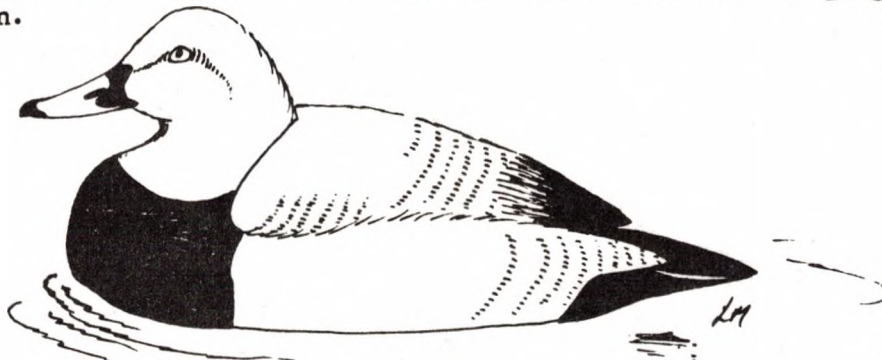
Ad van Poppel

Resultaten Tafeleend

Gegevens over de Tafeleend werden op dezelfde wijze verkregen als over de Kuifeend. Op deze wijze konden in 1981 van de Tafeleend 197 zekere broedgevallen in de provincie Noord-Brabant worden vastgesteld. Deze zekere broedgevallen werden nagenoeg uitsluitend vastgesteld aan de hand van waarnemingen van wijfjes met jongen. Naast deze zekere broedgevallen werden er ook nog 93 waarschijnlijke en mogelijke broedgevallen vastgesteld. Rekening houdend met het feit dat een deel van de waarschijnlijke en mogelijke broedgevallen ook inderdaad broedparen betrof, en bovendien niet alle paartjes van de Tafeleend zullen zijn opgespoord, wordt het aantal broedpaartjes van de Tafeleend geschat op 200 - 350.

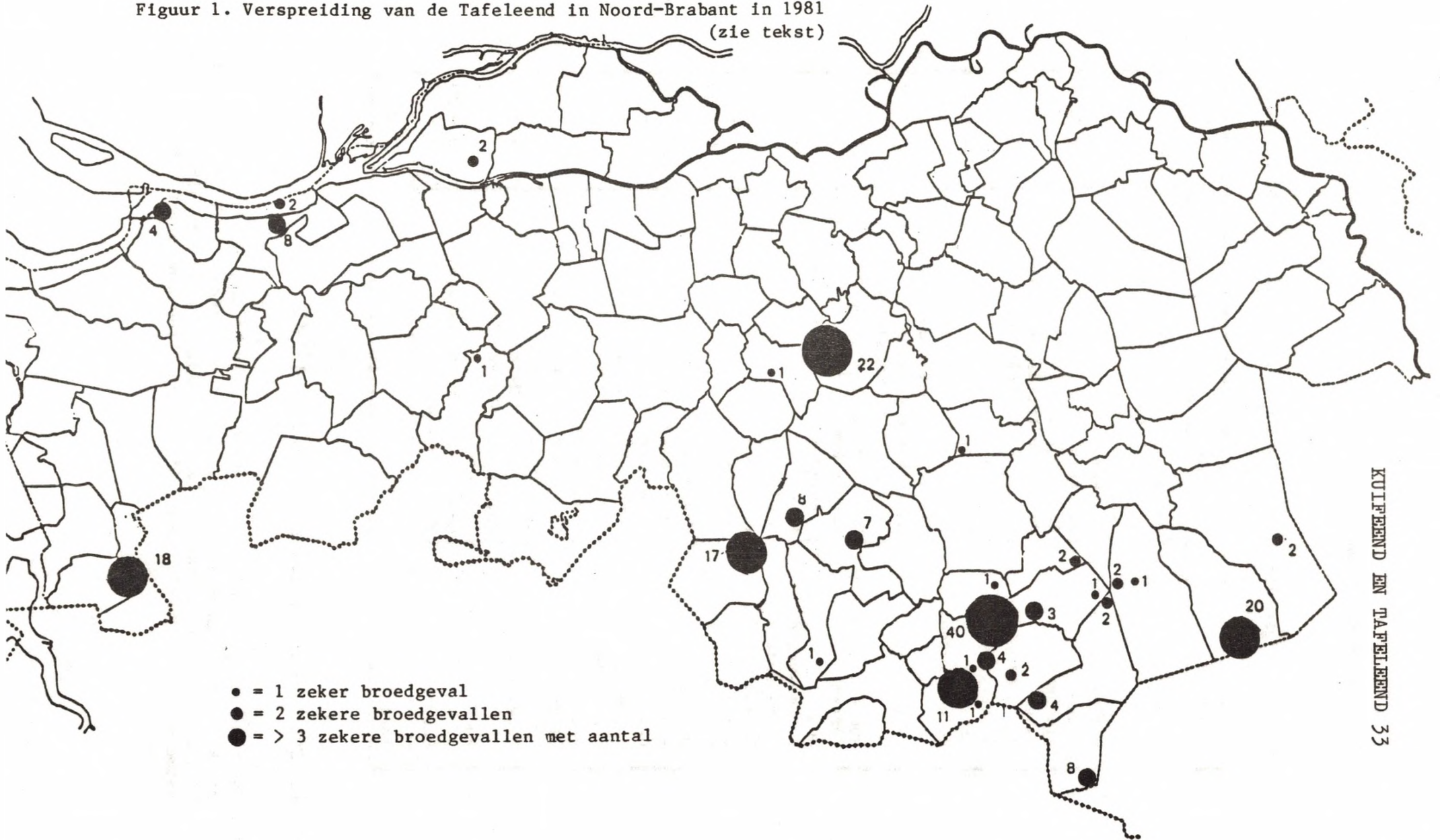
De op het verspreidingskaartje aangegeven aantallen hebben uitsluitend betrekking op de zekere broedgevallen. Bovendien is een tabel toegevoegd met de aantallen zekere broedgevallen per gebied (tabel 3). Hierop staat tevens het geschatte aantal broedparen per gebied vermeld.

Evenals bij de Kuifeend het geval was, zijn er ook buiten de in tabel 3 genoemde gebieden wel Tafeleenden waargenomen. Hierbij was meestal sprake van kleine groepjes mannetjes, af en toe ook solitaire mannetjes of wijfjes. In enkele broedgebieden waren gedurende langere of kortere tijd meer mannetjes aanwezig dan er broedpaartjes waren. Deze kunnen veelal beschouwd worden als rondzwervende of overzomerende exemplaren, terwijl een deel van de mannetjes zich verzamelt op (voedselrijkere ?) vennen. Ook van de Tafeleend zal een aantal broedvogels zijn gemist doordat het broedsel mislukte voordat er jongen werden gezien.

TAFELEEND; ZEKERE BROEDGEVALLEN 1981

Figuur 1. Verspreiding van de Tafeleend in Noord-Brabant in 1981
(zie tekst)

Tabel 3. Broedgebieden van de Tafeleend, aantal zekere broedgevallen en geschat aantal broedparen.

Gemeente	broedgebied	aantal
Ossendrecht	Landgoed Groote Meer (Groote Meer 5, Kleine Meer 5, Zwaluwmeer 8)	18 - 25
Willemstad/Fijnaart	Zwanenmeer en Sluispad	4 - 5
Klundert	Sasseplaat	2 - 2
Klundert	Industrieterrein Moerdijk	8 - 12
Made	Biesbosch (Polder Middelveld)	2 - 2
Nieuw-Ginneken	Bavel, plas IJpelaarseind	1 - 1
Oisterwijk	Goorven	1 - 2
Boxtel	Kampinase Heide	22 - 30
Hooge Mierde	Landgoed de Utrecht (Goor 9, Flaes 6, Mispelendse Hei 2)	17 - 25
Oostelbeers	Landschotse Heide (Keyenhurk 4, Kromven 4)	8 - 10
Hoogeloon	Cartierheide (Pannegoor)	1 - 1
Vessem	Groote Meer	7 - 7
Son	Ekkerswijer	1 - 1
Valkenswaard	Malpie	11 - 11
Valkenswaard	Meelbergsven	1 - 1
Valkenswaard	Brugven	1 - 1
Valkenswaard	Drie Bruggen	4 - 4
Valkenswaard/Heeze	Viskwekerij	40 - 60
Waalre	Meeuwven	1 - 1
Heeze	Diepe Meertjesven	3 - 3
Heeze	Strabrechtse Heide	1 - 1
Maarheeze	Witven Strabrechtse hei	2 - 2
Maarheeze	Soerendonks Goor	4 - 4
Leende	Hasselsvennen	2 - 2
Geldrop	Braakhuizense Heide (Strabrechtse Heide)	2 - 2
Someren	Strabrechtse Heide (Beuven 2, Starven 1)	3 - 3
Budel	Dorplein	8 - 10
Asten	Groote Peel (Brabants deel)	20 - 30
Deurne	Deurnese Peel	2 - 2
Totaal		197 -260

Het voorkomen van de Tafeleend in het verleden

Evenals de Kuifeend heeft ook de Tafeleend zich de laatste decennia sterk weten uit te breiden, zij het iets minder spektakulair. De 'Avifauna van Noord-Brabant' vermeldt hierover: "Reeds Albarda (1897) vermeldde dat enkele paren Tafeleenden broedden onder Engelen en Vlijmen.

Latere waarnemingen gedurende het broedseizoen in 1909 en 1910 op het Meertje tussen Engelen en Vlijmen wijzen eveneens op broedgevallen (Wigman, 1910). Tot aan de Tweede Wereldoorlog werd evenwel het broeden van de Tafeleend in Noord-Brabant niet met zekerheid vastgesteld. Daarna vestigde de Tafeleend zich op verschillende plaatsen in de provincie als jaarlijkse broedvogel".

In 1965 wordt het aantal broedparen van de Tafeleend reeds op tenminste 65 geschat (v. Erve). De belangrijkste broedgebieden waren toen Valkenswaard en Ossendrecht.

De 'Avifauna van Noord-Brabant' geeft ook een goed beeld van de toename per gebied. Zo werd er op het Landgoed Groote Meer te Ossendrecht in de jaren 1946 tot en met 1948 jaarlijks nog slechts een broedpaar vastgesteld. In 1958 waren dit er reeds ca. 10, in 1963 en 1964 ca. 25 paar en in 1965 ca. 30 paar. Ook op de viskwekerij te Valkenswaard nam het aantal broedparen snel toe. Het eerste broedgeval werd hier vastgesteld in 1958; in 1962 waren het er tenminste 15 en in 1963 en 1964 al 25 à 30.

Na gekonstateerde broedgevallen in 1943, 1956 en 1961 is de Tafeleend een regelmatige broedvogel geworden op het Goor en de Flaes te Lage Mierde. In 1963 waren er 2 à 3 broedparen, in 1964 en 1965 minstens 4. In 1966 bedroeg het aantal broedparen reeds minimaal 10. In 1964 broedde tenminste één paartje op de Strabrechtse Heide en in 1965 eveneens minstens één paartje in de Groote Peel. Ook landelijk gezien nam het aantal broedparen van de Tafeleend sterk toe. De 'Atlas van de Nederlandse Broedvogels' vermeldt dat de Tafeleend reeds in de negentiende eeuw in Friesland moet hebben gebroed. In 1906 werd het aantal broedparen in centraal Friesland op 150 - 200 geschat. Elders in Nederland broedde de soort toen nog zeer incidenteel. Daarna worden broedgevallen gemeld uit verschillende delen van ons land. Het eerste broedgeval uit Noord-Holland, in de veenweidegebieden, dateert uit 1939 (Wormer- en Jisperveld). Tegenwoordig vinden we de belangrijkste broedgebieden in de laaggelegen graslandgebieden van Friesland, Noord- en Zuid-Holland en Noordwest-Overijssel. Ook in het rivierengebied komt de soort in toenemend aantal voor. Vanaf de jaren zestig worden akker- en graslandgebieden bevolkt die grenzen aan de oude veenweidegebieden. Nieuwe broedgebieden ontstonden ook in de infiltratiegebieden van onze duinen. In Wassenaar werden in 1959 6 broedgevallen vastgesteld; in 1973 waren dit er 56. In 1963 waren er in de Amsterdamse Waterleidingduinen 3 broedgevallen; in 1976 was dit reeds opgelopen tot 30 paar. Bij Castricum werd het eerste zekere broedgeval pas in 1978 vastgesteld.

In de provincie Noord-Brabant zijn de belangrijkste broedgebieden uit de vijftiger en zestiger jaren ook nu nog de belangrijkste. Wel is het aantal broedgebieden intussen groter geworden.

Broedbiologie en broedsukses van de Tafeleend

De grootste aantallen broedvogels van de Tafeleend komen, in tegenstelling tot de Kuifeend, voor in het oostelijk deel van de provincie Noord-Brabant, waar de soort op veelal voedselarme heidevennen broedt.

Eén van de belangrijkste broedgebieden is hier de viskwekerij te Valkenswaard, waar de soort waarschijnlijk ten dele profiteert van het voor de opgroeiende vissen uitgestrooide voedsel. Zo werd er op 28 mei vastgesteld dat direkt na het dumpen van een hoeveelheid visvoer de aanwezige Tafeleenden (ca. 45 volwassen exemplaren), alsmede de aanwezige Kuifeenden, actief gingen duiken naar het uitgestrooide voedsel. Op het moment dat het voedsel vanaf de oever werd uitgestrooid in de vijver, kwamen alle Kuif- en Tafeleenden naar de voederplaats toezwemmen. Dit deed enigszins denken aan de gedomesticeerde eenden in onze parkvijvers. Gelukkig echter bleken de duikeenden op de viskwekerij nog vrij schuw te zijn, en begonnen ze pas echt te duiken toen de visverzorgers de betreffende vijver weer hadden verlaten.

Een waarneming op het nabij gelegen Diepe Meerven op de Grootte Heide (gemeente Heeze) doet vermoeden dat sommige wijfjes voedselvluchten ondernemen naar wat voedselrijkere plassen, in dit geval de viskwekerij te Valkenswaard. Op 25 Juli werd op het Diepe Meerven aanvankelijk een wijfje met vier jongen gezien. Hoewel niet alle jongen even oud waren, toonde de groep een duidelijk toomverband. Na enige tijd kwam er een tweede wijfje aanvliegen dat op het water neerstreek en toen naar het groepje jongen met wijfje zwom. Voordat het wijfje zich bij het groepje kon voegen, maakten 2 van de 4 jongen zich uit het groepje los en zwommen naar het nieuw aangekomen wijfje toe. Deze twee jongen waren beiden van dezelfde leeftijd, ca. 12 dagen. De andere 2 jongen waren ca. 16 dagen oud. Beide wijfjes, ieder vergezeld van 2 jongen, gingen hierna hun eigen gang.

Ook bij de Tafeleend werd getracht de jongensterfte enigszins te bepalen. Dit gebeurde op dezelfde wijze als bij de Kuifeend. In het kort kwam deze methode er op neer, dat de afname van het gemiddeld aantal jongen per toom gedurende het broedseizoen gelijk werd gesteld aan de jongensterfte.

Hoewel diverse argumenten aangevoerd kunnen worden tegen de betrouwbaarheid van deze methode, geeft ze naar mijn mening wel enig idee van de minimale jongensterfte. Bij de Kuifeend gemaakte kanttekeningen gelden ongetwijfeld ook voor de Tafeleend. Dit betekent dat aan de hieronder volgende gegevens niet al te veel absolute waarde mag worden toegekend. Hiervoor is nader onderzoek noodzakelijk. De Tafeleend broedt bij ons van eind april tot eind juni/begin juli. De grootste aantallen wijfjes met jongen worden waargenomen van begin juni tot omstreeks half juli. Het aantal eieren bedraagt volgens de literatuur zo'n 6 tot 12 stuks.

In veel zaken aangaande de broedbiologie komen Kuif- en Tafeleend aardig met elkaar overeen. Wel begint de eileg bij de Tafeleend gemiddeld zo'n twee weken eerder.

Als oorzaken van pullisterfte kunnen dezelfde factoren genoemd worden die reeds bij de Kuifeend werden genoemd. Wel bleek deze sterfte bij de Tafeleend aanzienlijk groter te zijn dan bij de Kuifeend. Dit kan mogelijk voor een belangrijk deel verklaard worden door het feit dat Tafeleenden over het algemeen meer in voedselarme gebieden broeden dan Kuifeenden dit doen.

Wanneer deze hogere jongensterfte inderdaad wordt veroorzaakt door de mate van voedselrijkdom van de broedgebieden, dan zou er bij de Kuifeenden die in de traditionele Tafeleendgebieden in oost-Brabant broeden een grotere sterfte onder de jongen moeten optreden dan bij de Kuifeenden die in de veelal voedselrijkere gebieden in West-Brabant (poldersloten, modderputten e.d.) tot broeden komen. Deze vergelijking kon bij de Kuifeend helaas niet gemaakt worden omdat het aantal waarnemingen, gericht op de sterfte onder de jongen, te beperkt was. Het gemiddelde aantal jongen per toom was bij de Tafeleend belangrijk kleiner dan bij de Kuifeend. Bij de jonge Tafeleenden, met een leeftijd van 1 - 35 dagen, werd een gemiddelde toomgrootte vastgesteld van 3,17 (n = 194). Wanneer er een onderscheid wordt gemaakt in leeftijd, ontstaat het beeld volgens tabel 4.

Tabel 4. Gemiddeld aantal jongen per toom bij de Tafeleend, gerangschikt naar leeftijd, vergeleken met Kuifeend.

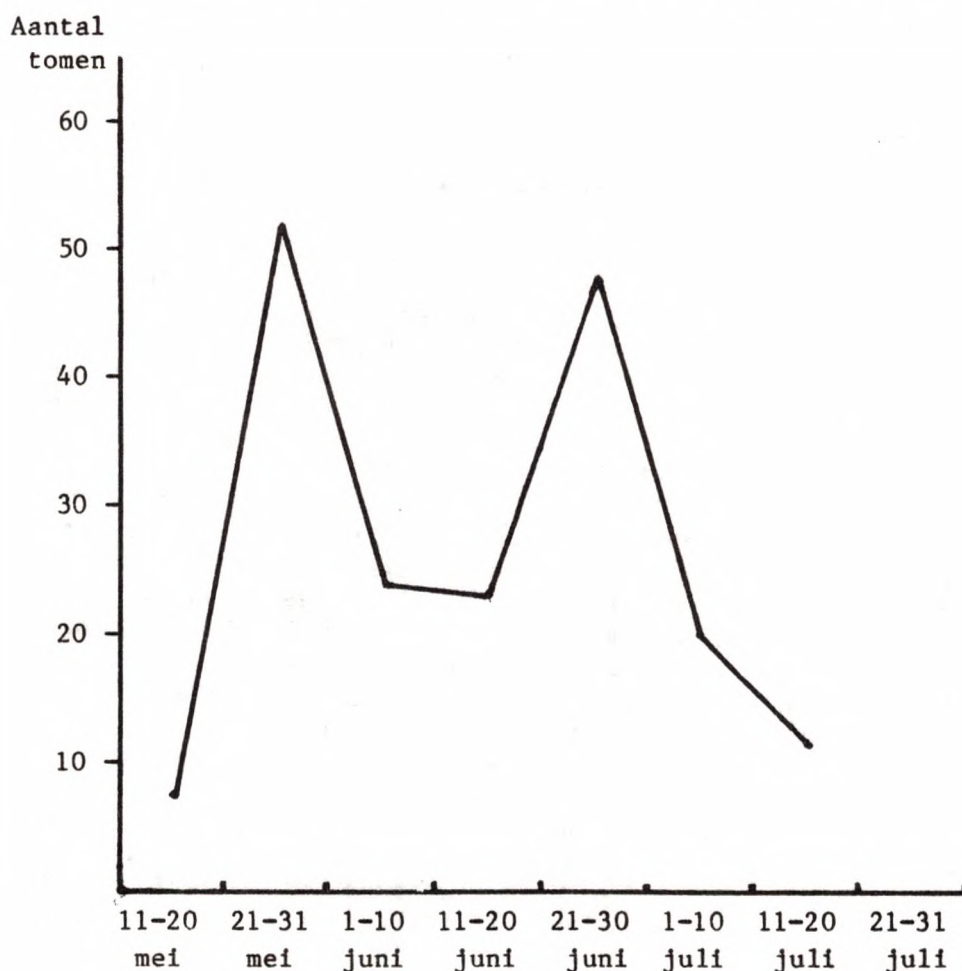
Leeftijd	Gemiddeld aantal jongen per toom:	
	Tafeleend	Kuifeend
1 - 3 dagen	3,62	4,29
4 - 7 dagen	3,37	4,07
8 - 21 dagen	2,98	3,90
22 - 35 dagen	2,26	3,46

Wanneer we de afname van het gemiddelde aantal jongen per toom gelijk stellen aan de sterfte van jonge Tafeleenden, zien we gedurende de eerste 5 levensweken een sterfte optreden van minimaal 37,5%. Hierbij moeten echter weer dezelfde kanttekeningen worden geplaatst als bij de Kuifeend werd gedaan, omdat het gebruik van deze methode geen volledig betrouwbaar beeld van de jongensterfte zal geven. Ook hier zal de werkelijke sterfte waarschijnlijk weer groter zijn dan met deze methode werd berekend. De verdeling van het aantal jongen per toom is bij de Tafeleend iets duidelijker; er werden 26 'tomen' van 1 jong waargenomen, 43 tomen van 2 jongen, 41 van 3 jongen, 25 van 4 jongen, 15 van 5 jongen, 11 van 6 jongen, 1 van 7 jongen, 3 van 8 jongen en slechts 1 toom van 9 jongen. Hieruit blijkt dat de meest voorkomende toomgrootte bij de Tafeleend 2 en 3 jongen is (n = 166). Dit hangt echter ten dele samen met de frekwentie en spreiding van teldata waarmee de broedgebieden werden bezocht. Wanneer namelijk veel gebieden worden bezocht in de tijd dat er veel kleine jongen zijn (en dus grotere tomen), zal de gemiddelde toomgrootte ook groter zijn. Net als bij de Kuifeend zien we dat er veel solitaire of verweerde jongen rondzwemmen. Een enkele keer zullen deze solitaire of verweerde jongen aansluiting zoeken bij andere tomen Tafeleenden, of zelfs bij Kuifeenden zoals op de Valkenswaardse viskwekerij werd waargenomen. Deze jongen zullen echter niet altijd worden geaksepteed.

De eerste jongen werden waargenomen in de Deurnese Peel, waar op 24 mei een wijfje met 5 jongen van ca. 5 dagen oud werd waargenomen.

Eind mei en begin juni zien we al een piek optreden bij de jongen die dan net uit het ei gekropen zijn (figuur 4), een maand later gevolgd door een tweede piek. Opvallend is het feit dat deze piek wel bij de Tafeleend maar niet bij de Kuifeend optreedt. Deze tweede piek kan niet worden verklaard door tweede broedsels, omdat de tijd die tussen deze twee pieken ligt, te kort is voor het grootbrengen van een eerste broedsel en het uitbroeden van een tweede broedsel. Hierbij wordt uitgegaan van ongeveer 6 weken voor het grootbrengen van de jongen en nog een 3 à 4 weken voor het uitbroeden van de eieren. Wel is het mogelijk, dat meer wijfjes Tafeleend, zelfs in een later stadium, overgaan tot een vervolglegsel bij het mislukken van een eerste legsel. Doordat het niet waarschijnlijk is dat alle mislukte broedsels in dezelfde periode mislukken, kan het optreden van een zo duidelijke tweede piek hierdoor echter ook niet goed worden verklaard, tenzij er op een bepaalde wijze een synchronisatie plaatsvindt van wijfjes, die na een mislukte broedpoging een vervolglegsel produceren.

Figuur 4. Geboortedecade van Tafeleend-pullen per toom (n = 184).

Hierboven is steeds gezocht naar een mogelijke verklaring van de tweede piek in de geboorte van de Tafeleend-pulli.

Mogelijk moet echter niet naar een verklaring van de tweede piek gezocht worden, maar naar een verklaring van het dal tussen deze twee pieken. Hierbij zouden we dan bijvoorbeeld kunnen denken aan slechte weersomstandigheden gedurende de periode eind mei/eind juni, waardoor weinig wijfjes met broeden begonnen, of waardoor veel eieren verloren gingen. Van bijzonder slechte weersomstandigheden in deze periode was echter geen sprake; bovendien zouden we in dat geval verwachten dat de Kuifeend eenzelfde beeld te zien geeft. Een laatste mogelijkheid zou kunnen zijn dat het aantal waarnemingen te beperkt was, waardoor de kans op toeval te groot is.

Duidelijk is in ieder geval, dat er voldoende aanleiding is om aan beide soorten de komende jaren wat meer aandacht te besteden. Dan pas kunnen we de vragen die nu zijn ontstaan wellicht beantwoorden.

Dankwoord

Tot slot rest mij nog een woord van dank aan alle vogelaars die op enige wijze hun medewerking aan deze inventarisatie verleenden, in het bijzonder Tom Heijnen, die naast het opsporen van een aantal broedparen van beide soorten in de Kempen, ook nog de leden van de vogelwerkgroep de Kempen probeerde te aktiveren om aan deze inventarisatie mee te doen. Een zelfde functie vervulde Ad Nuyten voor wat west-Brabant en de vogelwerkgroep West-Brabant betreft. Een woord van dank ook aan Frans van Erve en Dirk Fey, die ieder zo vriendelijk waren om respektievelijk de Kampinase Heide en de Brabantse Biesbosch voor hun rekening te nemen.

Literatuur

- Calandra, V.C., Breeding of Tufted Duck (*Aythya fuligula*) in De Beemster (Noord-Holland) in 1979; *Limosa* 54, p. 137 - 140, 1981.
- Erve, F.J.H. van et al., Avifauna van Noord-Brabant; van Gorcum, Assen, 1967.
- Hoed, G. den, Broedende vogels, hun nesten, eieren en jongen; Moussault, Amsterdam, 1968.
- Teixeira, R.M., Atlas van de Nederlandse broedvogels; Natuurmonumenten, 's-Graveland, 1979.
- Tol, J. van et al., Een vergelijking van methoden voor de bepaling van het aantal broedparen van de Kuifeend (*Aythya Fuligula*); *Limosa* 52, p 12 - 21, 1979.

Adres: Scarlattistraat 108, 5049 GC Tilburg.

VELDWERK

EEN ROSE GEKLEURDE KOKMEEUW OP DE KAMPINASCHE HEIDE

Loek Hilgers

Op de avond van 28 juli 1984 verzamelden zich enkele tientallen Kokmeeuwen op een heibleek op de Kampinasche Heide (gem. Boxtel). De groep bestond voor 80 à 90 % uit eerstejaars vogels. Tot zover dus niks bijzonders, want zulke slaapgezelschappen zijn in Brabant wel op meer plekken te zien. Maar op deze warme avond zorgde één van die meeuwen met een helder-rose onderzijde voor een extra exotisch tintje. Meestal zat deze vogel rustig op het water tussen de andere meeuwen. Enkele keren vloog de groep, of een deel ervan, even op. De rose Kokmeeuw deed dan gewoon mee.

Beschrijving

Zwemmend op het water vielen meteen de helder rose-rode onderstaartdekveren in het oog. Mijn eerste gedachten gingen in de richting van een gewonde vogel, of een dier, waarvan ten behoeve van onderzoek een deel van het verenkleed kunstmatig was gekleurd. In vlucht bleek de gehele onderzijde van het lichaam, vanaf het onderste deel van de borst lichtrose gekleurd te zijn. Ook de gehele ondervleugel was rose. De kleur was het intensiefst in de beide vleugeloksels, waar feitelijk sprake was van duidelijk afgegrensde bijna rode, ovale vlekken. Ook in het handgewricht was de kleur iets intensiever. Van de bovenzijde waren hals, kop, rug en bovenvleugels normaal gekleurd. Op de bovenvleugel was een grijs-zwarte en bruine tekening aanwezig, zoals bij juveniele Kokmeeuwen; hals en kop waren spierwit met uitzondering van enkele vlekjes. De bovenstaartdekveren waren vanaf de stuit rose, evenals de staartpennen, die geheel rose waren op een smalle grijszwarte eindrand na.

Diskussie

Bij "kleine" meeuwen, zoals Kokmeeuwen, verdwijnen de juveniele kenmerken in het tweede zomerkleed, althans bij het grootste deel van de vogels. Sommige individuen behouden ook in het tweede zomerkleed enkele juveniele kenmerken, zoals de zwarte staartband.

De post-juvenile rui (waarbij de vogel het juveniele kleed ruilt voor het eerste winterkleed) vindt plaats van juli tot december in het eerste kalenderjaar en omvat de kop- en lichaamsveren en soms een deel van de vleugeldekveren. Vleugels en staart behouden in het eerste winterkleed dus de bruine en zwarte tekening van het juveniele kleed. De bovenstaande waarneming lijkt op grond hiervan te slaan op een Kokmeeuw in het eerste winterkleed. De rose-verkleuring is bij Kokmeeuwen - maar ook bij andere soorten meeuwen - geen onbekende afwijking. In Glutz & Bauer wordt deze afwijking beschreven, waarbij evenals bij de Boxtelse vogel, sprake is van rose op de onderzijde en op de staart, maar niet op hals, kop en bovenzijde. Het patroon wordt overigens met name beschreven voor volwassen vogels. Volgens deze auteurs zou het niet voorkomen bij eerstejaars Kokmeeuwen. Bovendien zou het dan vooral geconstateerd worden, kort nadat de vogels geruid hebben naar het adulte zomerkleed, dat wil zeggen, direkt na de rui van kop- en lichaamsdekveren in het voorjaar. Overigens blijkt, eveneens volgens Glutz & Bauer, de verkleuring, die wordt veroorzaakt door een hormonale afwijking, niet blijvend te zijn en alleen voor te komen in 'verse' veren.

Grant beschrijft het verschijnsel alleen voor het adulte zomerkleed ("some show pink flush of variable strength on underparts, rarely intense") en in mindere mate voor het volwassen winterkleed. ("exceptionally, underparts have pink flush...").

De informatie in Cramp & Simmons komt hiermee feitelijk overeen, zij het dat de beschreven verkleuring volgens deze auteurs in het volwassen zomerkleed vaak voorkomt ("...often suffused with pink") en in het volwassen ^{veel}kleed vaak minder.

Van der Steen e.a. maken melding van een waarneming van een zevental Kokmeeuwen met rose onderdelen in zomerkleed uit maart 1975. Deze past dus precies in de beschrijving uit de aangehaalde literatuur. Tanis meldt het verschijnsel van drie Kokmeeuwen in winterkleed uit de maand oktober 1980. Overigens heb ik nergens gegevens kunnen achterhalen aangaande de mate, waarin het verschijnsel zich voordoet.

De waarneming op Kampina is interessant omdat er :

- a) sprake was van een eerstejaars vogel
- b) sprake was van een vogel in winterkleed.

Literatuur

- Cramp & Simmons, 3, 1983, Handbook of the birds of Europe, the Middle East and North Africa, p. 767 - 768.
- Glutz von Blotzheim & Bauer, 8, 1982, Handbuch der Vögel Mitteleuropas p. 274.
- Grant, P.J., 1982, Gulls, a guide to identification, p. 24 -28
- Van der Steen e.a., in: De Wielewaal, 41. 1975, p. 220.
- Tanis M., in: Het vogeljaar, 29, 1980, p. 262.

Adres: Jeroen Boschstraat 18, 5062 LE Oisterwijk

BOEKBESPREKING

Thieme's Vogeltrekatlas

In dit boek is een aanzienlijk deel verwerkt van de ringgegevens die na ruim zeventig jaar ringonderzoek in Nederland beschikbaar zijn in het archief van het Vogeltrekstation. Voor zover mij bekend is dit de eerste overzichts-publikatie, met een poging tot interpretatie, van deze gegevens. In hun inleiding stellen de bewerkers dat de Atlas antwoord tracht te geven op de volgende twee vragen:

-Waar trekken vogels heen nadat ze in Nederland zijn geringd, en
-Waar komen ze vandaan als ze hier met een buitenlandse ring worden aangetroffen?

Vandaar dus bij ieder soort twee kaarten: een met vindplaatsen van in Nederland geringde vogels, en een met ringplaatsen van in het buitenland geringde vogels. Nergens worden zowel ringplaats als vindplaats op een kaart met elkaar verbonden; een groot bezwaar is dat natuurlijk niet, gezien de grote kaartschaal, die in de meeste gevallen is gehanteerd. Afhankelijk van de hoeveelheid gegevens wordt een verdere uitsplitsing gegeven in jonge en volwassen vogels. Soms wordt ook het onderscheid gemaakt: in of buiten de broedtijd geringd. Waarom dat bij de ene soort (b.v. Veldleeuwerik, Zanglijster) wel gedaan is en bij andere (b.v. Graspieper) niet, is niet duidelijk. De beschikbare gegevens laten een onderscheid in ondersoorten niet toe, behalve in het geval de Tureluur, waar kaarten zijn gegeven van enerzijds *Tringa totanus* (zonder subspecifieke aanduiding) en anderzijds van *Tringa totanus robusta* (IJslandse Tureluur). Uiteraard is dat jammer, want juist op dit gebied kan het ringonderzoek nog spectaculaire nieuwe kennis opleveren.

De gekozen werkwijze beperkt de mogelijkheden voor een diepergaande analyse. Nu is dat kennelijk ook niet de bedoeling geweest van de auteurs, maar het beperkt de bruikbaarheid van de atlas wel. Over verschillen in voorjaars- en najaarstrekroute is in de meeste gevallen b.v. niet veel te zeggen.

De atlas van G. Zink (*Der Zug europäischer Singvögel*) is in dat opzicht veel informatiever, maar de vergelijking is om reeds genoemde redenen niet helemaal eerlijk. Echte verrassingen leveren de kaarten niet op, behalve dan misschien dat het merendeel van de terugmeldingen van in Nederland geringde Putters, Kneuen en Barmsijzen uit België komt.

(L.H.)

B.J. Speek en G. Speek, *Thieme's Vogeltrekatlas*. Terugmeldingen van 181 vogelsoorten verzameld in 301 geografische kaarten. Eerste druk, 1984. Thieme - Zutphen. ISBN 90 03 981256.

AANWIJZINGEN BIJ HET SCHRIJVEN VAN ARTIKELEN VOOR 'DE ROODBORSTTAPUIT'

1. Kopij bij voorkeur getypt toeleveren. Houd een brede marge (5 cm) en een dubbele regelafstand aan.
2. Lange artikelen worden bij voorkeur in verschillende hoofdstukjes verdeeld. Bij het weergeven van onderzoeksresultaten wordt daarbij het volgende model geprefereerd:
 - Inleiding (waarin de beschrijving van de doelstelling of de probleemstelling van het onderzoek)
 - Methode (met daarbij eventueel een gebiedsbeschrijving en een dankwoord)
 - Resultaten
 - Diskussie (eventueel)
 - Samenvatting
 - Literatuur
3. Wanneer literatuurgegevens verwerkt worden, moet altijd de bron worden aangegeven. In de tekst gebeurt dit door het vermelden van schrijver(s) en jaartal, bijvoorbeeld: (Van Erve e.a. 1967). Onder het hoofdstukje literatuur wordt de bron vervolgens nader omschreven, zoals in onderstaande voorbeelden:
 - Erve, F.J.H. e.a., 1967. Avifauna van Noord-Brabant. Van Gorcum, Assen. Of:
 - Voorn, P. 1983. De doortrek van de Kraanvogels in Noord-Brabant in het najaar van 1982. De Roodborsttapuit 2 (1):4-19.Dus bij tijdschriftartikelen eerst de jaargang, tussen haken het nummer en vervolgens de bladzijden.
4. Indien tabellen en/of figuren in het artikel zijn verwerkt, dient duidelijk te worden aangegeven waar deze in de tekst geplaatst moet worden. Ze horen voorzien te zijn van een kort, duidelijk onderschrift.
5. Soortnamen van vogels worden altijd met een hoofdletter gespeld (dus: Houtduif, Zwarte Zeeend, Vink), soort- of familiegroepen echter steeds met een kleine letter (dus: duiven, zeeenden, vinken (indien bedoeld vinkachtigen!).
 - N.B. Bij planten en andere diersoorten gelden iets andere regels. Daar schrijft men bijvoorbeeld Zwarte els, Bruine kikker e.d.
6. De redactie is altijd bereid om, naar vermogen, te helpen bij het verkrijgen van literatuur, bij uitwerkingsproblemen, enzovoort.
 - N.B. Artikelen worden door de redactie doorgenomen op inhoudelijke kwaliteit en taalgebruik.
 - Wijzingsvoorstellen worden altijd met de auteur(s) besproken.

DE ROOBBORSTTAPUIT

Periodiek van het Samenwerkingsverband van Oost-Brabantse
Vogelwerkgroepen (SOV)

Jaargang 3

Nummer 2

Oktober 1984

Redactie: Hans v.d. Laarschot(eindredactie), Loek Hilgers, Tom Heijnen

Typewerk: Carla van Asten

Lay Out: Ad van Asten

Tekeningen: Loek Hilgers, Frank Neijts

S.O.V.-BERICHTEN:

Van het bestuur 1

VOGELWERKGROEPEN AAN HET WOORD:

Vogelwerkgroep Midden-Brabant 3

P.P.D.-BERICHTEN:

Verloop van het broedvogelonderzoek in 1984 5

LOPENDE ONDERZOEKEN:

Overzicht van lopende onderzoeken 7

Verslag van een bekendtelling in Midden-Brabant 1-4 december
1984, Ad van Poppel 8

De Bonte Vliegenvanger als broedvogel in Son, Jan van der
Winden 14

Het voorkomen van de Boomleeuwerik als broedvogel in Noord-
Brabant, Frans Post & Tom Heijnen 20

Nogmaals: Bonte Vliegenvanger in Noord-Brabant, Loek Hilgers 31

Het voorkomen van Kuifeend en Tafeleend als broedvogel in de
provincie Noord-Brabant in 1981 - deel 2, Ad van Poppel 32

VELDWERK:

Een rose gekleurde Kokmeeuw op de Kampinasche Heide, Loek Hilgers 40

BOEKBESPREKING:

Thieme's Vogeltrek atlas, L.H. 42